

Michaux / Hesse
Éternité des gestes

Henri Michaux, *Sans titre*, 1975

Tinta sobre paper (detall)

[Tinta sobre papel \(detalle\)](#)

75,7 x 137,4 cm

Hessie, *Untitled [Vegetation Series]*, 1975

Brodat i agulla sobre tela de cotó (detall)

[Bordado y aguja sobre tela de algodón \(detalle\)](#)

51 x 71 cm

1897

MICHAUX / HESSIE

Éternité des gestes

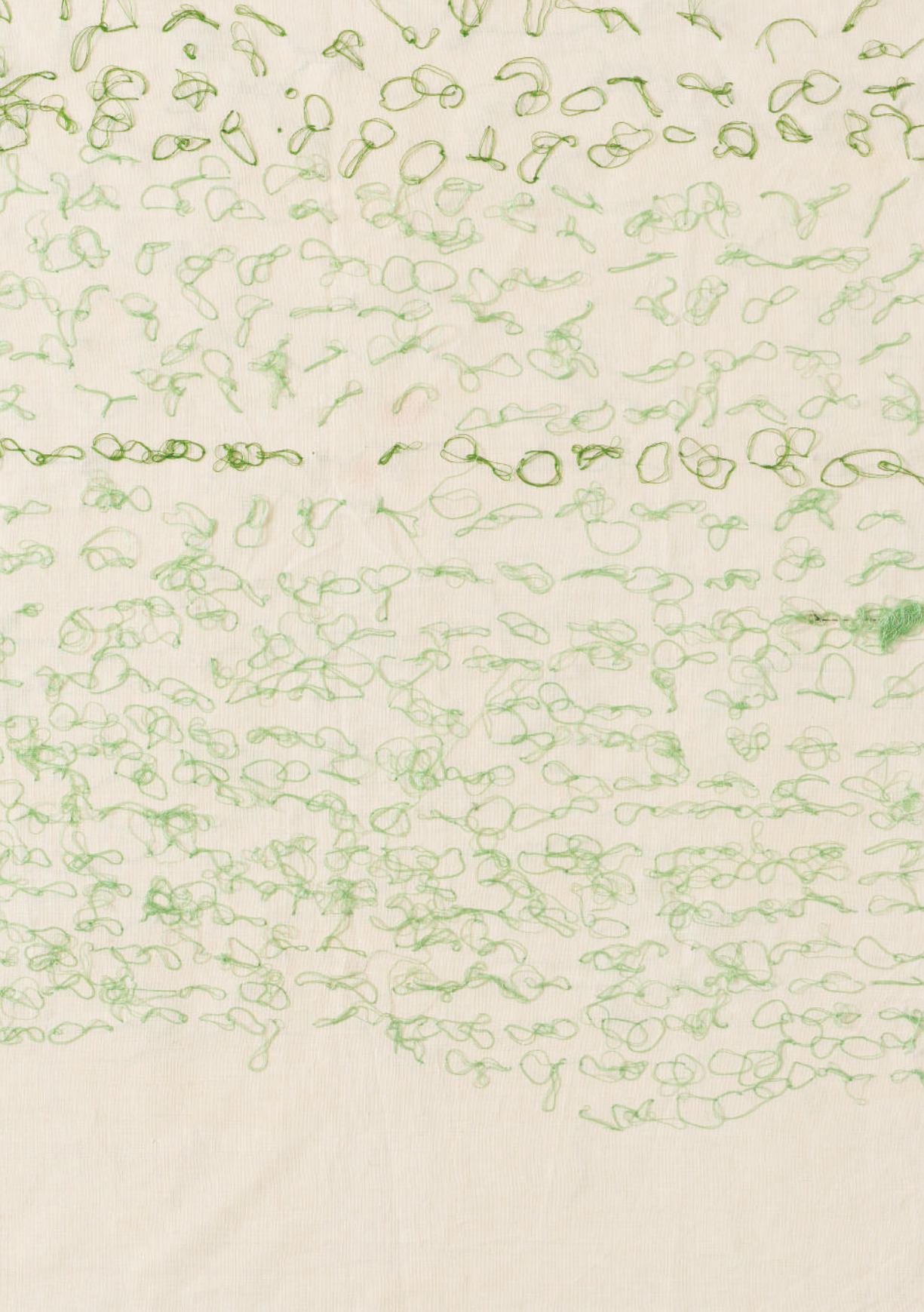
9
EL REFLEX D’HENRI MICHAUX EN HESSIE
EL REFLEJO DE HENRI MICHAUX EN HESSIE
FABIENNE DUMONT

23
OBRES
OBRAS

75
CATALOGACIÓ
CATALOGACIÓN

85
BIOGRAFIES
BIOGRAFÍAS

89
FRANÇAIS

El reflex d'Henri Michaux en Hessie: del desbordador de mons a les constel·lacions de la supervivència

Entrellaçar les obres d'Hessie (1933-2017) i Henri Michaux (1899-1984) implica cenyir-se a les trajectòries, a les concepcions artístiques i a les seves concrecions en multitud de signes. En el terme de *desbordador de mons* ressona la «derivació de la línia del dibuix»¹, sorgida amb l'ús de l'aquarel·la, que allibera les emocions: «És la meva ira, la meva alegria, la meva por, els seus records, que ara desfilen davant meu durant hores.» L'enfocament és semblant a la deriva amb fils que practica a la superfície de teles de cotó cru Hessie, que afirmava que «la majoria de dones sobreviuen a alguna cosa»². Entre els escassos testimonis d'aquesta afinitat, hi ha una citació de *Misérable miracle* (1956) que apareix en el catàleg *Hessie. Survival Art*³ i una trobada que demostraria la seva amistat⁴.

El silenci sense cara compartit

Aquelles «Algunes informacions sobre cinquanta-nou anys d'existència»⁵ (1957) que va donar Henri Michaux tenen un eco en les infreqüents expressions d'Hessie: «"No man's land". L'artista declina qualsevol responsabilitat en relació amb la seva identitat, tant pel que fa a la seva vida privada com pel que fa a les declaracions referents a la seva obra.»⁶ Tots dos es resisteixen a revelar elements biogràfics. Respecte d'això, ell afirmava: «Els meus llibres mostren una vida interior. Estic [...] en contra de l'aspecte exterior, en contra d'aquelles fotos [...]»⁷. També comparteixen el rebuig a les entrevistes. El poeta el justificava dient que

¹ Henri Michaux, «En pensant au phénomène de la peinture» [1946], a: Henri Michaux, *Œuvres complètes*, París, Gallimard, 2001, t. II, pp. 329-330.

² Taula rodona, Escola de Belles Arts de París, 15 de gener de 2015.

³ *Hessie. Survival Art*, catàleg exposició, Lund, Museu de Lund, 1978, n. p.

⁴ En una agenda, escriu «Galerie Germain. Micheline. Henri Michaux», amb data 14 de maig (potser del 1977).

⁵ H. Michaux, *Œuvres complètes*, op. cit., 1998, t. I, pp. CXXIX-CXXXV.

⁶ Targeta d'invitació, *Survival Art*, París, ARC2, Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris, 1975.

⁷ Declaració continguda a: Henri Michaux, *Donc c'est non – Lettres réunies, présentées et annotées par Jean-Luc Outers*, París, Gallimard, 2016, p. 14.

El reflejo de Henri Michaux en Hessie: del desbordador de mundos a las constelaciones de la supervivencia

Entrelazar las obras de Hessie (1933-2017) y Henri Michaux (1899-1984) implica ceñirse a las trayectorias, a las concepciones artísticas y a sus concreciones en multitud de signos. En el término de *desbordador de mundos* resuena la «derivación de la línea del dibujo», surgida con el uso de la acuarela, que libera las emociones: «Es mi ira, mi alegría, mi miedo, sus recuerdos, que ahora desfilan ante mí durante horas»¹. El enfoque es parecido a la deriva con hilos que practica en la superficie de telas de algodón crudo Hessie, que afirmaba que «la mayoría de mujeres sobreviven a algo»². Entre los escasos testimonios de esta afinidad, hay una cita de *Misérable miracle* (1956) que aparece en el catálogo *Hessie. Survival Art*³ y un encuentro que demostraría su amistad⁴.

El silencio sin cara compartido

Aquellas «Algunas informaciones sobre cincuenta y nueve años de existencia»⁵ (1957) que dio Henri Michaux tienen un eco en las infrecuentes expresiones de Hessie: «"No man's land". La artista declina cualquier responsabilidad en relación con su identidad, tanto respecto a su vida privada como respecto a las declaraciones referentes a su obra»⁶. Ambos se resisten a revelar elementos biográficos. A propósito de ello, él afirmaba: «Mis libros muestran una vida interior. Estoy [...] en contra del aspecto exterior, en contra de esas fotos [...]»⁷. También comparten el rechazo a las entrevistas. El poeta lo justificaba diciendo que esa oralidad no le venía bien. Ambos evitaban hablar de sus orígenes familiares: Hessie incluso los distorsionaba explicando que era cubana o estadounidense, cuando en realidad había crecido en Jamaica. Uno estudió con los jesuitas, otra recibió una educación protestante; ambos dejaron a su familia para vivir sus propias experiencias, trabajando él como marinero, bedel, taxista, corrector de pruebas o repartidor en bicicleta, y ella como modelo o copista de obras de arte en Karman (por lo que se sabe), es decir, trabajos precarios tras esas rupturas sociales.

¹ Henri Michaux, «En pensant au phénomène de la peinture» [1946], en: Henri Michaux, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, 2001, t. II, pp. 329-330.

² Mesa redonda, Escuela de Bellas Artes de París, 15 de enero de 2015.

³ *Hessie. Survival Art*, catálogo exposición, Lund, Museo de Lund, 1978, s. p.

⁴ En una agenda, escribe «Galerie Germain. Micheline. Henri Michaux», con fecha 14 de mayo (quizá de 1977).

⁵ H. Michaux, *Œuvres complètes*, op. cit., 1998, t. I, pp. CXXIX-CXXV.

⁶ Tarjeta de invitación, *Survival Art*, Paris, ARC2, Musée d'Art Moderne de la Ville de Paris, 1975.

⁷ Declaración contenida en: Henri Michaux, *Donc c'est non – Lettres réunies, présentées et annotées par Jean-Luc Outers*, Paris, Gallimard, 2016, p. 14.

aquesta oralitat no li convenia. Tots dos evitaven parlar dels seus orígens familiars: Hessie fins i tot els distorsionava explicant que era cubana o nord-americana, quan en realitat havia crescut a Jamaica. Un va estudiar amb els jesuïtes, l'altra va rebre una educació protestant; tots dos van deixar la seva família per viure les seves pròpies experiències, treballant ell com a mariner, bidell, taxista, corrector de proves o repartidor en bicicleta, i ella com a model o copista d'obres d'art a Karman (pel que se sap), és a dir, feines precàries després d'aquestes ruptures socials.

Cap dels dos va estudiar art. El 1920, ell fugí de Bèlgica en un vaixell de càrrega; el 1954, ella marxà de Jamaica per anar a Europa i posteriorment a Nova York. Després d'establir-se a París, el 1924 i el 1962, tots dos es canvien el nom: Henry es converteix en Henri, a falta d'un pseudònim adequat, i Hessie abandona els seus noms artístics i els substitueix per un dels seus noms de pila. Ell patia insuficiència cardíaca, mentre que, en el cas d'ella, una greu diabetis va desembocar en l'amputació de les cames als anys 2000. Les seves situacions econòmiques serien sempre modestes, però Hessie tenia, a més, la càrrega de cinc fills, nascuts entre el 1959 i el 1972, i es va forjar una posició feminista enfront de les tasques domèstiques i de la seva condició de dona artista, que treballava secretament al seu taller.

Entre els anys 1956 i 1964, el galerista i col·leccionista Daniel Cordier va representar l'escriptor, i després va adquirir obres d'Hessie, a qui també va prestar un antic molí situat a Hérouval, al camp de l'Oise, on ella es va instal·lar amb el seu marit pintor Dado. Les exposicions de Michaux es van succeir entre el 1937 i el 1984, mentre que Hessie no tenia galerista i va començar a exposar el 1969. Molt activa als anys setanta, va exposar a França, a diferents llocs d'Europa i a Nova York, i va participar en les activitats dels grups de dones artistes, va mostrar quatre creadores al seu estudi parisenc (1978) i va fer amistat amb Milvia Maglione o Nil Yalter⁸. Després, la seva feina es va tornar irregular i no es va exposar novament fins la dècada del 2010, gràcies a l'entusiasme per les dones artistes dels anys setanta i al suport del galerista Arnaud Lefebvre. Comparteix amb Henri Michaux una posició radical, original, però integrada en una xarxa de relacions socials i artístiques, de la qual tots dos s'escapen a través de l'exploració dels seus espais interiors: «Aconsegueixo sortir del meu context, sortir-ne i tornar-hi, faig anades i vingudes.»⁹

Una profusió seriada que reflecteix una necessitat interior

Henri Michaux dibuixa i pinta a partir del 1925 taques i *Alfabetes*, paisatges fantasmes per on vaguen éssers indecisos; més endavant, el 1956, arriben els dibuixos mescalinians. Aquests «moviments de l'ésser interior»¹⁰

⁸ Fabienne Dumont, *Des sorcières comme les autres – Artistes et féministes dans la France des années 1970*, Rennes, PUR, 2014.

⁹ Programa «Styles», de Jean Antoine, dedicat a «DADO-Hérouval'74», 1974.

¹⁰ Geneviève Bonnefoi, «Michaux l'insaisissable», a: *Henri Michaux. Peintures*, París, Maeght, 1976, p. 23.

Ninguno de los dos estudió arte. En 1920, él huye de Bélgica en un carguero; en 1954, ella se marcha de Jamaica para ir a Europa y posteriormente a Nueva York. Tras afincarse en París, en 1924 y en 1962, ambos se cambian el nombre: Henry se convierte en Henri, a falta de un seudónimo adecuado, y Hessie abandona sus nombres artísticos y los sustituye por uno de sus nombres de pila. Él padecía insuficiencia cardíaca, mientras que, en el caso de ella, una grave diabetes desembocó en la amputación de sus piernas en los años 2000. Sus situaciones económicas serían siempre modestas, pero Hessie tenía, además, la carga de cinco hijos, nacidos entre 1959 y 1972, y se forjó una posición feminista frente a las tareas domésticas y a su condición de mujer artista, que trabajaba secretamente en su taller.

Entre los años 1956 y 1964, el galerista y coleccionista Daniel Cordier representó al escritor, y después adquirió obras de Hessie, a quien también prestó un antiguo molino situado en Hérouval, en la campiña de Oise, donde ella se instaló con su marido pintor Dado. Las exposiciones de Michaux se sucedieron entre 1937 y 1984, mientras que Hessie no tenía galerista y empezó a exponer en 1969. Muy activa en los años setenta, expuso en Francia, en diferentes lugares de Europa y en Nueva York, y participó en las actividades de los grupos de mujeres artistas, mostró a cuatro creadoras en su estudio parisiense (1978) y trabó amistad con Milvia Maglione o Nil Yalter⁸. Después, su trabajo se volvió irregular y no se expuso de nuevo hasta la década del 2010, gracias al entusiasmo por las mujeres artistas de los años setenta y al apoyo del galerista Arnaud Lefebvre. Comparte con Henri Michaux una posición radical, original, pero integrada en una red de relaciones sociales y artísticas, de la cual los dos se escapan a través de la exploración de sus espacios interiores: «Consigo salir de mi contexto, salir y volver, hago idas y venidas»⁹.

Una profusión seriada que refleja una necesidad interior

Henri Michaux dibuja y pinta a partir de 1925 manchas y *Alfabetos*, paisajes fantasmas por donde vagan seres indecisos; más adelante, en 1956, llegan los dibujos mescalínicos. Esos «movimientos del ser interior»¹⁰ traducen la textura de estados de conciencia inusuales, expresan «hasta la sofocación, la presencia vivida, la distorsión dolorosa de estados intolerables del alma»¹¹. Durante mucho tiempo, Hessie rumió «un arte que contribuyera a un cambio social, antes de «decidir que era el tejido y el hilo»¹², porque «vestirse, protegerse del frío, es una de las primeras necesidades del ser humano, una necesidad vital»¹³.

⁸ Fabienne Dumont, *Des sorcières comme les autres – Artistes et féministes dans la France des années 1970*, Rennes, PUR, 2014.

⁹ Programa «Styles», de Jean Antoine, dedicado a «Dado-Hérouval'74», 1974.

¹⁰ Geneviève Bonnefoi, «Michaux l'insaisissable», en: *Henri Michaux. Peintures*, París, Maeght, 1976, p. 23.

¹¹ Henri-Alexis Baatsch, *Henri Michaux. Peinture et poésie*, París, Hazan, 1993, p. 26.

¹² Perrine Lacroix, *Silence. Hessie*, 2017, vídeo de 15 min.

¹³ Entrevista con Sonia Recasens, catálogo exposición, *Cosmogonies: Hessie, Kapwani Kiwanga, Myriam Mihindou*, París, Galerie Arnaud Lefebvre, 2015, pp. 6-8.

Hessie, *Untitled [Packaging Series]*, collage sobre paper, 50 x 65 cm
Hessie, *Untitled [Packaging Series]*, collage sobre papel, 50 x 65 cm

tradueixen la textura d'estats de consciència inusuals, expressen «fins a la sufocació, la presència viscuda, la distorsió dolorosa d'estats intolerables de l'ànima»¹¹. Durant molt de temps, Hessie va «rumiar» un art que contribuís a un canvi social, abans de «decidir que era el teixit i el fil»¹², perquè «vestir-se, protegir-se del fred, és una de les primeres necessitats de l'ésser humà, una necessitat vital»¹³. Cap al 1968 sorgeix un art tèxtil minimalista, sèries de constel·lacions de colors pàl·lids anomenades *Esriptures* o *Bacteris*, compostes de punts brodats o picats sobre una tela lliure, que poden fer més de tres metres de llarg. Aquesta profusió evoca grafs de Michaux, aquells rituals de transcripció dels efectes del consum de mescalina, psilocibina o fins i tot àcid lisèrgic. El 1966, ell comença a fer dibuixos de desagregació, després arriben els *Arrencaments*, l'any 1968, mentre que ella agrega elements de rebuig de la vida quotidiana, com en els grans llençols de Milvia Maglione.

Els seus materials són sobris. Per una banda, tinta, aquarel·la i oli; per l'altra, tancada al seu taller, Hessie viatja pels nusos de fil i les acumulacions: teixits de cotó, agulles de cosir, fils de colors pàl·lids flotants o agafats per petits punts de brodat, forats fets amb un os, multitud de botons disseminats per la superfície, joguines trencades, plàstic, vegetals, etc. També fa servir una màquina d'escriure, embolcalls d'aliments, trossos de peces de vestir, petits objectes, materials de rebuig del seu entorn. Una vintena de sèries marquen la seva obra, renovades per no tancar-s'hi¹⁴: capsos, botons, residus-collages, dibuixos microscòpics, herbaris,

¹¹ Henri-Alexis Baatsch, *Henri Michaux. Peinture et poésie*, París, Hazan, 1993, p. 26.

¹² Perrine Lacroix, *Silence. Hessie*, 2017, vídeo de 15 min.

¹³ Entrevista amb Sonia Recasens, catàleg exposició, *Cosmogonies: Hessie, Kapwani Kiwanga, Myriam Mihindou*, París, Galerie Arnaud Lefebvre, 2015, pp. 6-8.

¹⁴ Entrevista filmada amb Laurence Imbernon, Musée Denys Puech, Rodez, 10 de setembre de 2002.

Henri Michaux, *Sans titre*, 1976, acrílic i tinta sobre paper, 50 x 65 cm
Henri Michaux, *Sans titre*, 1976, acrílico y tinta sobre papel, 50 x 65 cm

Hacia 1968 surge un arte textil minimalista, series de constelaciones de colores pálidos llamadas *Escrituras* o *Bacterias*, compuestas de puntos bordados o punzados sobre una tela libre, que pueden medir más de tres metros de largo. Esta profusión evoca grafos de Michaux, aquellos rituales de transcripción de los efectos del consumo de mesalina, psilocibina o incluso ácido lisérgico. En 1966, él empieza a hacer dibujos de desagregación, luego llegan los *Arrancamientos*, en 1968, mientras que ella agrega elementos de desecho de la vida cotidiana, como en las grandes sábanas de Milvia Maglione.

Sus materiales son sobrios. Por un lado, tinta, acuarela y óleo; por otro, encerrada en su taller, Hessie viaja por los nudos de hilo y las acumulaciones: tejidos de algodón, agujas de coser, hilos de colores pálidos flotantes o cogidos por pequeños puntos de bordado, agujeros hechos con un hueso, multitud de botones diseminados por la superficie, juguetes rotos, plástico, vegetales, etc. También utiliza una máquina de escribir, envoltorios de alimentos, trozos de prendas de vestir, pequeños objetos, materiales de desecho de su entorno. Una veintena de series marcan su obra, renovadas para no encerrarse en ellas¹⁴: cajas, botones, residuos-collages, dibujos microscópicos, herbarios, puntos cosidos, agujeros, vegetación, etc. Esta abundancia debía de suscitar un centramiento, un sosiego, incluso una reparación, porque afirmó que todos «sus predecesores eran anónimos», seguramente refiriéndose a los esclavos jamaicanos (también apreciaba a la escritora Jean Rhys) y que los rituales permitían «descubrirse verdaderamente a uno mismo y a sus orígenes desgarrados»¹⁵. Los hilos a la deriva en la superficie de los tejidos, como *Palos pedagógicos* (hacia 1972-1973), forjan un

¹⁴ Entrevista filmada con Laurence Imbernon, Musée Denys Puech, Rodez, 10 de septiembre de 2002.

¹⁵ Película de Mythia Kolesar, *Transe Perce Survie*, 1974.

punts cosits, forats, vegetació, etc. Aquesta abundància devia suscitar un centrament, un assossegament, fins i tot una reparació, perquè va afirmar que tots «els seus predecessors eren anònims», segurament referint-se als esclaus jamaicans (també apreciava l'escriptora Jean Rhys) i que els rituals permetien «descobrir-se veritablement un mateix i els seus orígens esquinçats»¹⁵. Els fils a la deriva a la superfície dels teixits, com a *Pals pedagògics* (cap al 1972-1973), forgen un espai que convida a la meditació, al qual respon Henri Michaux: «Els *Moviments* constitueixen un catàleg de signes, formes il·legibles i sempre antropomorfes, les referències visuals de les quals semblen ser fora del temps i de la història, de vegades assimilables a taques "abstractes", de vegades a una escriptura primitiva, a inscripcions parietals o als pals d'un dibuix infantil.»¹⁶

Henri Michaux, influït pel tao, el zen i la cal·ligrafia xinesa, va refusar les afiliacions estètiques al surrealisme, al *tachisme* o a l'*art autre*. Hessie va ser propera a l'art tèxtil i als plantejaments de revalorització dels hàbits culturals femenins que sostenia Aline Dallery; va beure dels *collages* cubistes, dels *assemblages* dels *Nous Realistes*, de Bernard Réquichot i dels reciclatges pop. Realitzava els seus monocroms depurats sobre teles de cotó sense bastidor, en la línia del moviment *Supports-Surfaces*, en què Bernadette Bour va desafiar el previsible amb les seves teles perforades amb màquina de cosir: per desmarcar-se, Hessie va inventar «un art de la supervivència», que es resisteix a la desaparició. A *Survival Art* (1975), el terme està escrit sobre el teixit amb forats circulars, al límit de l'esborrament, com la vida pendent d'un fil de les persones en situació precària. En un gest recurrent, Hessie clava una agulla al peu de la composició, com per deixar un testimoni de la feina feta. Amb aquests signes cosits o amb fils, es manté en una experimentació intuïtiva, sense un mètode estricta, cosa que detestava en el seu pare rigorista. Tots dos ens porten a les profunditats d'un pensament, un *Connaissance par les gouffres* (1961) 'Coneixement pels precipicis', segons una obra d'Henri Michaux de la qual Hessie pren el terme: «Absència presència de matèria que deixa entreveure o endevinar altres precipicis»¹⁷.

Un univers accelerat enfront d'un univers alentit

La pel·lícula d'Éric Duvivier *Images du monde visionnaire* (1963)¹⁸ reconstrueix les alteracions perceptives i visuals provocades pel consum d'al·lucinògens, mentre que *Transe Perce Survie* (1974), dirigida per Mythia Kolesar, mostra els rituals simples d'Hessie a l'entorn natural d'Hérouval (embolicar-se amb una tela, ballar amb una màscara, teixir un capoll en una barca, brodar sobre una reixa). A la multiplicació d'imatges calidoscòpiques que desfilen a tota velocitat respon la lentitud dels

¹⁵ Pel·lícula de Mythia Kolesar, *Transe Perce Survie*, 1974.

¹⁶ Alfred Pacquement, *Henri Michaux*, París, Gallimard, 2006, p. 76.

¹⁷ Citació d'Hessie, catàleg exposició, *Nœuds & Ligatures*, París, Centre National des Arts Plastiques, 1983, p. 90.

¹⁸ Production Sciencefilm / Laboratoire Sandoz, pel·lícula 16 mm, 34 min.

espacio que invita a la meditación, al que responde Henri Michaux: «Los *Movimientos* constituyen un catálogo de signos, formas ilegibles y siempre antropomorfas, cuyas referencias visuales parecen estar fuera del tiempo y de la historia, a veces asimilables a manchas "abstractas", a veces a una escritura primitiva, a inscripciones parietales o a los palos de un dibujo infantil»¹⁶.

Henri Michaux, influido por el tao, el zen y la caligrafía china, rechazó las afiliaciones estéticas al surrealismo, al tachismo o al *art autre*. Hessie fue próxima al arte textil y a los planteamientos de revalorización de los hábitos culturales femeninos que sostenía Aline Dallier; bebió de los *collages* cubistas, de los *assemblages* de los Nuevos Realistas, de Bernard Réquichot y de los reciclajes pop. Realizaba sus monocromos depurados sobre telas de algodón sin bastidor, en la línea del movimiento Supports-Surfaces, en el que Bernadette Bour desafió lo previsible con sus telas perforadas con máquina de coser: para desmarcarse, Hessie inventó «un arte de la supervivencia», que se resiste a la desaparición. En *Survival Art* (1975), el término está escrito sobre el tejido con agujeros circulares, al límite del borrado, como la vida pendiente de un hilo de las personas en situación precaria. En un gesto recurrente, Hessie clava una aguja al pie de la composición, como para dejar un testigo del trabajo hecho. Con esos signos cosidos o con hilos, se mantiene en una experimentación intuitiva, sin un método estricto, cosa que detestaba en su padre rigorista. Ambos nos llevan a las profundidades de un pensamiento, un *Connaissance par les gouffres* (1961) 'Conocimiento por los precipicios', según una obra de Henri Michaux de la que Hessie toma el término: «Ausencia presencia de materia que deja entrever o adivinar otros precipicios»¹⁷.

Un universo acelerado frente a un universo ralentizado

La película de Éric Duvivier *Images du monde visionnaire* (1963)¹⁸ reconstruye las alteraciones perceptivas y visuales provocadas por el consumo de alucinógenos, mientras que *Transe Perce Survie* (1974), dirigida por Mythia Kolesar, muestra los rituales simples de Hessie en el entorno natural de Hérouval (envolverse con una tela, bailar con una máscara, tejer un capullo en una barca, bordar sobre una reja). A la multiplicación de imágenes caleidoscópicas que desfilan a toda velocidad responde la lentitud de los gestos, la sutura de elementos heterogéneos. La acción evoca la barca de Caronte, que transporta las almas al reino de los muertos, pero también su libertad corporal y «una exploración fascinante de los hechos cotidianos»¹⁹. La inmersión de ambos artistas en una repetición del gesto extiende la experiencia y alcanza un estado inefable, en beneficio de la creación de signos primarios.

¹⁶ Alfred Pacquement, *Henri Michaux*, París, Gallimard, 2006, p. 76.

¹⁷ Cita de Hessie, catálogo exposición, *Nœuds & Ligatures*, París, Centre National des Arts Plastiques, 1983, p. 90.

¹⁸ Production Sciencefilm / Laboratoire Sandoz, película 16 mm, 34 min.

¹⁹ Palabras extraídas de la película.

Hessie, *Untitled [Bacteria Series]*, brodat sobre tela de cotó, 69 x 82 cm
Hessie, *Untitled [Bacteria Series]*, bordado sobre tela de cotó, 69 x 82 cm

gestos, la sutura d'elements heterogenis. L'acció evoca la barca de Caront, que transporta les ànimes al regne dels morts, però també la seva llibertat corporal i «una exploració fascinant dels fets quotidians»¹⁹. La immersió de tots dos artistes en una repetició del gest estén l'experiència i ateny un estat inefable, en benefici de la creació de signes primaris.

L'escriptor va inventar ideogrames per desfer-se d'allò verbal, considerant els dibuixos com a «alliberadors» de mots, aquells «companys enganxosos»²⁰, insistint en la seva fusió amb el moviment de les formes, «que m'arribaven a tota velocitat»²¹. Visualitza milers d'analogies entre els mots i explora les imatges sorgides del consum de drogues²² en els seus dibuixos amb tinta, formats per remolins, fissures o formiguejos que se sostenen sobre una forma de columna vertebral, d'on surten xarxes lineals multiplicades. «[Donen] una impressió de presència [...] els embulls, els moviments desordenats [...]. Per mostrar també els ritmes de la vida i [...] les vibracions mateixes de la ment.»²³ En aquest temps de readaptació postmescalinià, es resisteix a tornar a «dibuixar la consciència d'existir i el transcurs del temps»²⁴, dilatat durant «hores plenes de riscos»²⁵.

A l'activitat febril de l'un es contraposa la calma repetitiva de l'altra. Hessie broda centenars de punts, submergida en la lentitud: «El temps

¹⁹ Paraules extretes de la pel·lícula.

²⁰ Henri Michaux, «Postface» a: *Mouvements* [1951], a: H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 2, *op. cit.*, p. 599.

²¹ *Id.*, p. 598.

²² *Misérable miracle* (1956), *L'infini turbulent* (1957), *Paix dans les brisements* (1959), *Connaissance par les gouffres* (1961) i *Les Grandes épreuves de l'esprit* (1966).

²³ Text del 1959 extret del catàleg *Moments of Vision* (Rome / New York Art Foundation, Roma, 1959), citat a: *Henri Michaux. Peintures*, *op. cit.*, pp. 39-40.

²⁴ Text epònim a: H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 2, *op. cit.*, p. 371.

²⁵ Henri Michaux, «Par surprise» [1985], a: H. Michaux, *Œuvres complètes*, 2004, t. 3, *op. cit.*, p. 1353.

El escritor inventó ideogramas para deshacerse de lo verbal, considerando los dibujos como «liberadores» de palabras, esos «compañeros pegajosos»²⁰, insistiendo en su fusión con el movimiento de las formas, «que me llegaban a toda velocidad»²¹. Visualiza miles de analogías entre las palabras y explora las imágenes surgidas del consumo de drogas²² en sus dibujos con tinta, formados por remolinos, fisuras u hormigueos que se sostienen sobre una forma de columna vertebral, de donde salen redes lineales multiplicadas. «[Dan] una impresión de presencia [...] las marañas, los movimientos desordenados [...]. Para mostrar también los ritmos de la vida y [...] las vibraciones mismas de la mente»²³. En ese tiempo de readaptación postmescaliniiano, se resiste a volver a «dibujar la conciencia de existir y el transcurso del tiempo»²⁴, dilatado durante «horas llenas de riesgos»²⁵.

A la actividad febril de uno se contraponen la calma repetitiva de otra. Hesse borda centenares de puntos, sumergida en la lentitud: «El tiempo permite dejar viajar los pensamientos. Además, si buscara la velocidad, usaría una máquina de coser»²⁶. El espacio de las *Escrituras* está salpicado de gestos ínfimos que proporcionan sensaciones de tensión, de nudos, y luego de reposo, a la manera de Pierrette Bloch, que afirmaba haber reencontrado recuerdos tejiendo. En *Máquinas de escribir*, surgen letras tecleadas al azar sobre el tejido, desvirtuando la herramienta para crear signos enigmáticos que fusionan la escritura inventada y el bordado. En 1975, *SÍ/NO, el derecho a voto de la mujer* es una fotografía de *Agujeros* (1973) perforada con estas dos palabras, seguramente evocando el debate en torno al voto de la ley Veil por el derecho al aborto. En una segunda versión, los contornos de los agujeros están bordados con hilo rojo, dejando que el espacio vacío juegue con el reverso, en una delicada evocación de experiencias traumáticas. Los bucles de las *Vegetaciones* entonan paradas y arranques, forman olas, círculos, líneas que nos sumergen en un sentimiento oceánico de unión con el todo, de fusión reparadora. La palabra de «floración» concuerda también con el recuerdo de las obras de Michaux para André Pieyre de Mandiargues²⁷.

Por último, el miedo a sentirse encerrado obsesionaba al poeta, que rehusó entrar en la colección de La Pléiade porque temía ser enjaulado, «para retirar su ser de la trampa de la lengua de los demás hecha para

²⁰ Henri Michaux, «Postface» en: *Mouvements* [1951], en: H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 2, *op. cit.*, p. 599.

²¹ *Id.*, p. 598.

²² *Misérable miracle* (1956), *L'infini turbulent* (1957), *Paix dans les brisements* (1959), *Connaissance par les gouffres* (1961) y *Les Grandes épreuves de l'esprit* (1966).

²³ Texto de 1959 extraído del catálogo *Moments of Vision* (Rome / New York Art Foundation, Roma, 1959), citado en: *Henri Michaux. Peintures*, *op. cit.*, pp. 39-40.

²⁴ Texto epónimo en: H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 2, *op. cit.*, p. 371.

²⁵ Henri Michaux, «Par surprise» [1985], en: H. Michaux, *Œuvres complètes*, 2004, t. 3, *op. cit.*, p. 1353.

²⁶ Entrevista con Sonia Recasens, 2015, *op. cit.*

²⁷ André Pieyre de Mandiargues, *Aimer Michaux*, Saint Clément, Fata Morgana, 2018, p. 14.

permet deixar viatjar els pensaments. A més, si busqués la velocitat, faria servir una màquina de cosir.»²⁶ L'espai de les *Esriptures* està esquitxat de gestos ínfims que proporcionen sensacions de tensió, de nusos, i després de repòs, a la manera de Pierrette Bloch, que afirmava haver retrobat records tot teixint. A *Màquines d'escriure*, sorgeixen lletres picades a l'atzar sobre el teixit, desvirtuant l'eina per crear signes enigmàtics que fusionen l'escriptura inventada i el brodat. El 1975, *SI/NO, el dret de vot de la dona* és una fotografia de *Forats* (1973) perforada amb aquests dos mots, segurament evocant el debat a l'entorn del vot de la llei Veil pel dret a l'avortament. En una segona versió, els contorns dels forats estan brodats amb fil vermell, deixant que l'espai buit jugui amb el revers, en una evocació delicada d'experiències traumàtiques. Les bagues de les *Vegetacions* entonen parades i arrencades, formen onades, cercles, línies que ens submergeixen en un sentiment oceànic d'unió amb el tot, de fusió reparadora. El mot de «floració» concorda també amb el record de les obres de Michaux per a André Pieyre de Mandiargues²⁷.

Finalment, la por de sentir-se tancat obsessionava el poeta, que va refusar entrar a la col·lecció de La Pléiade perquè temia ser engabiats, «per retirar el seu ésser del parany de la llengua dels altres feta per guanyar contra vosaltres»²⁸. A les sèries *Reixes*, *Gàbies*, *Punts cosits* o *Forats*, Hessie divideix la superfície amb una multitud d'hexàgons de fils acolorits: «Multiplicació i divisió d'allò sensorial, selecció intensiva a través dels rombes»²⁹. La costura, que va ser un càstig infantil, es converteix en un vehicle de lluita contra la reclusió: «Als països tropicals, quan els infants treballen malament a l'escola, els posen una agulla als dits [...]. Però també és un concepte perquè [...] a les nostres vides estem envoltats de reixes pertot arreu, fins i tot en el cas de les nostres ambicions i els nostres assoliments. De vegades són reixes invisibles. I jo he fet visibles les reixes.»³⁰

Per a Henri Michaux, «l'art és el que ajuda a sortir de la inèrcia»³¹; per a Hessie, un «art de la supervivència». El seu estalvi de recursos, els títols mínims, la seriació dels signes... confereixen una potència atractiva a aquestes composicions rigoroses i aleatòries, malgrat les seves diferències. L'aproximació d'aquests dos universos subratlla una exploració de l'interior, que passa per una pràctica metòdica, obsessiva i proliferant amb la tinta i la pintura o un dibuix amb fils i materials de rebuig. Aquestes dues obres vives i captivadores ens submergeixen en una lectura meditativa, un alliberament de l'escriptura, un enregistrament de les forces i dels caos d'allò mental: «La solitud s'exercita.»³²

²⁶ Entrevista amb Sonia Recasens, 2015, *op. cit.*

²⁷ André Pieyre de Mandiargues, *Aimer Michaux*, Saint Clément, Fata Morgana, 2018, p. 14.

²⁸ Henri Michaux, *Mouvements*, *op. cit.*, p. 440.

²⁹ Citació a: *Hessie...*, 1978, n. p.

³⁰ Perrine Lacroix, *op. cit.*

³¹ Henri Michaux, *Émergences résurgences* [1972], a: H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 3, *op. cit.*, p. 594.

³² Henri Michaux, *Mouvements*, *op. cit.*, p. 440.

ganar contra vosotros»²⁸. En las series *Rejas*, *Jaulas*, *Puntos cosidos* o *Agujeros*, Hessie divide la superficie con una multitud de hexágonos de hilos coloridos: «Multiplicación y división de lo sensorial, selección intensiva a través de los rombos»²⁹. La costura, que fue un castigo infantil, se convierte en un vehículo de lucha contra la reclusión: «En los países tropicales, cuando los niños trabajan mal en la escuela, les ponen una aguja en los dedos [...]. Pero también es un concepto porque [...] en nuestras vidas estamos rodeados de rejas por todas partes, incluso en el caso de nuestras ambiciones y nuestros logros. A veces son rejas invisibles. Y yo he hecho visibles las rejas»³⁰.

Para Henri Michaux, «el arte es lo que ayuda a salir de la inercia»³¹, para Hessie, un «arte de la supervivencia». Su ahorro de recursos, los títulos mínimos, la seriación de los signos... confieren una potencia atractiva a estas composiciones rigurosas y aleatorias, a pesar de sus diferencias. La aproximación de estos dos universos subraya una exploración del interior, que pasa por una práctica metódica, obsesiva y proliferante con la tinta y la pintura o un dibujo con hilos y materiales de desecho. Estas dos obras vivas y cautivadoras nos sumergen en una lectura meditativa, una liberación de la escritura, una grabación de las fuerzas y de los caos de lo mental: «La soledad se ejercita»³².

²⁸ Henri Michaux, *Mouvements*, *op. cit.*, p. 440.

²⁹ Cita en: *Hessie...*, 1978, n. p.

³⁰ Perrine Lacroix, *op. cit.*

³¹ Henri Michaux, *Émergences résurgences* [1972], en: H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 3, *op. cit.*, p. 594.

³² Henri Michaux, *Mouvements*, *op. cit.*, p. 440.

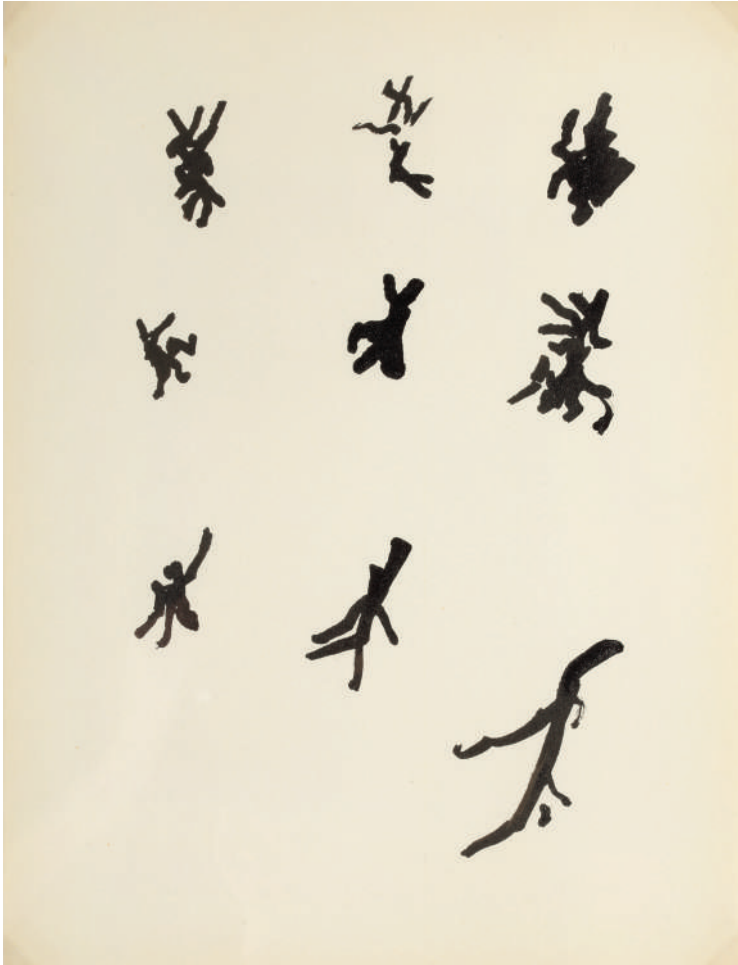
HENRI MICHAUX

OBRES
OBRAS

01.- Sans titre (foule), 1951
Aquarel·la i guaix sobre paper
Acuarela y gouache sobre papel
37 x 58 cm

02.- *Mouvement*, 1950-1951

Tinta sobre paper

[Tinta sobre papel](#)

31,5 x 24 cm

03.- *Mouvement*, 1950-1951

Tinta sobre paper

Tinta sobre papel

31,5 x 24 cm

04.- *Grand visage bleu et tête chien marron, 1957*

Aquarel·la sobre paper

Acuarela sobre papel

39 x 58 cm

05.- *Sans titre*, 1957-1958

Aquarel·la sobre paper

Acuarela sobre papel

50 x 65 cm

06.- Dessin Mescalinién, 1956-1957
Grafit i llapis de colors sobre paper
[Grafito y lápices de colores sobre papel](#)
32,2 x 23,3 cm

07.-Sans titre, 1970
Tinta i acrílic sobre paper
Tinta y acrílico sobre papel
37,5 x 54 cm

08.- Sans titre
Tinta i acrílic sobre paper
Tinta y acrílico sobre papel
55,5 x 75 cm

09.- Sans titre, 1967
Guaix sobre paper
Gouache sobre papel
38 x 28 cm

10.- Sans titre, 1967
Guaix sobre paper
Gouache sobre papel
38 x 28 cm

11.- *Sans titre*, 1975

Tinta sobre paper

[Tinta sobre paper](#)

75,7 x 137,4 cm

12.- Sans titre, 1976
Llapis Conté sobre paper
Lápiz Conté sobre papel
40 x 32 cm

13.- Sans titre, 1982
Aquarel·la sobre paper
Acuarela sobre papel
49 x 32 cm

14.- Sans titre, 1980
Tinta sobre paper
Tinta sobre papel
50 x 65 cm

15.- *Sans titre*, 1976
Acrílic i tinta sobre paper
Acrílico y tinta sobre papel
50 x 65 cm

16.- Sans titre (tête), 1976
Aquarel·la sobre paper
Acuarela sobre papel
50 x 33 cm

17.- *Sans titre*, 1981

Tinta sobre paper

Tinta sobre papel

105 x 75 cm

18.- *Sans titre*, 1979
Oli i tinta sobre tela
Óleo y tinta sobre tela
32 x 50 cm

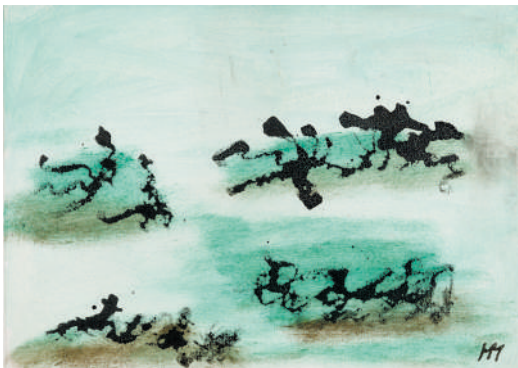

19.- Sans titre, 1984

Oli sobre tela

Óleo sobre tela

19 x 24 cm

20.- Sans titre, 1982

Oli i tinta sobre paper sobre tela

Óleo y tinta sobre papel sobre tela

19 x 27 cm

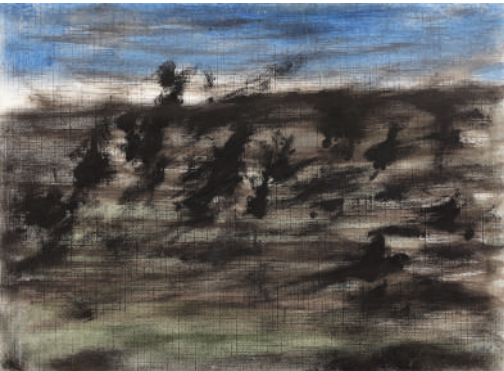

21.- Sans titre, 1982

Oli i tinta sobre paper sobre tela

Óleo y tinta sobre papel sobre tela

19 x 46 cm

22.- Sans titre, 1983

Oli sobre paper sobre tela

Óleo sobre papel sobre tela

24 x 33 cm

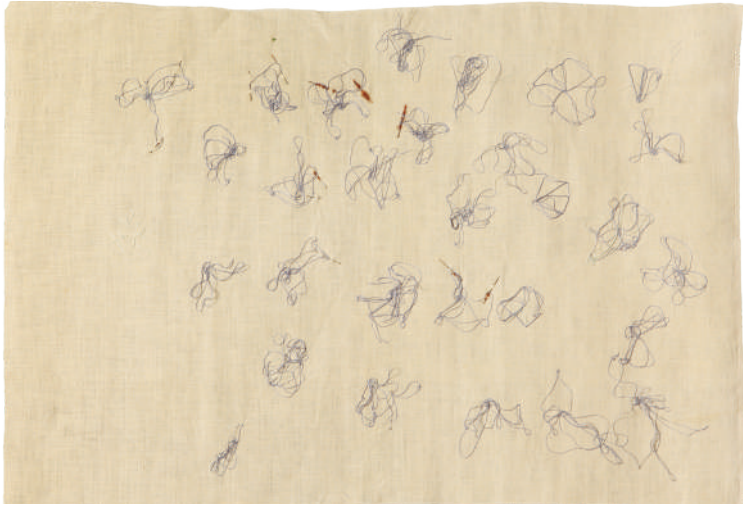

HESSIE

OBRES

OBRAS

23.- *Untitled [Diverse Series]*
Brodad sobre tela de cotó
Bordado sobre tela de algodón
36 x 71 cm

24.- *Fleureures [Vegetations Series], 1975*

Brodad i agulles sobre tela de cotó

Bordados y agujas obre tela de algodón

49 x 70 cm

25.- *Végétations [Vegetations Series], 1972*

Brodado sobre tela de algodón

Bordado sobre tela de algodón

39,5 x 77,5 cm

26.- *Untitled [Microscopic Drawing Series]*, c. 1968-1970

Brodado sobre tela de algodón

Bordado sobre tela de algodón

35 x 49 cm

27.- Untitled [Pedagogical Sticks Series]

Brodat i agulla sobre tela de cotó

Bordado y aguja sobre tela de algodón

34 x 51,1 cm

28.- *Untitled [Pedagogical Sticks Series], c. 1972-1973*

Brodad sobre tela de cotó

Bordado sobre tela de algodón

69 x 110 cm

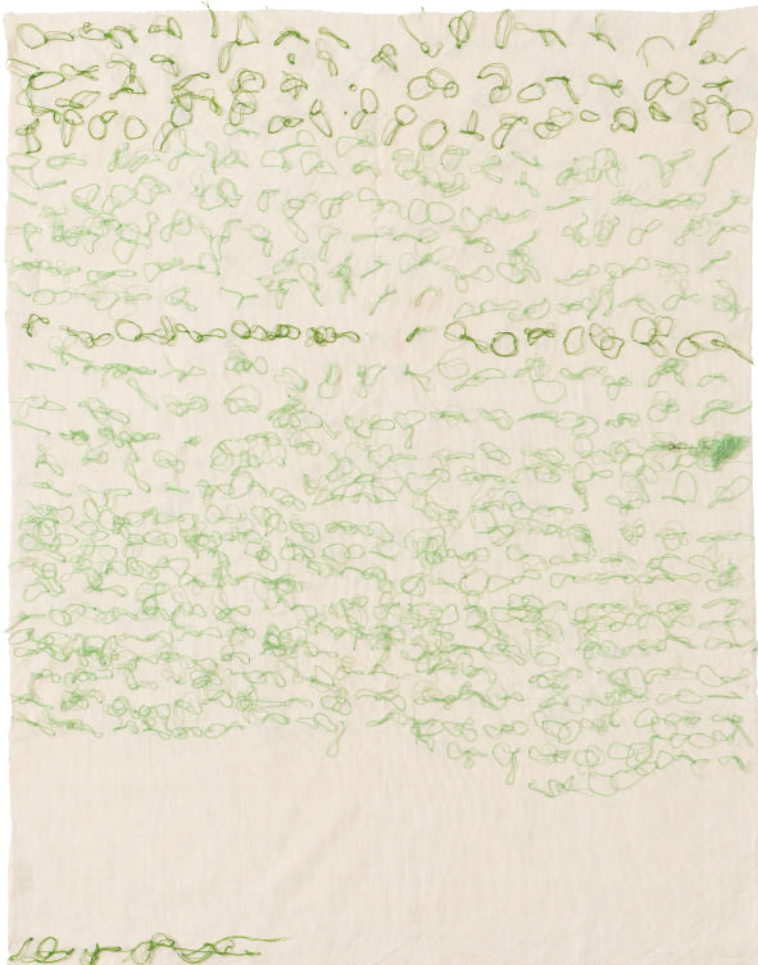

29.- *Untitled [Microscopic Drawings Series]*

Brodar i agulles sobre tela de cotó

Bordado y agujas sobre tela de algodón

50 x 69 cm

30.- Untitled [Vegetations Series]
Brodad i agulla sobre tela de cotó
Bordado y aguja sobre tela de algodón
71 x 51 cm

31.- *Untitled [Microscopic Drawings Series]*

Brodat i agulla sobre tela de cotó

Bordado y aguja sobre tela de algodón

48,5 x 52 cm

32.- Untitled [Bacteria Series]
Brodad i agulles sobre tela de cotó
Bordado y agujas sobre tela de algodón
69 x 82 cm

33.- *Lignes nouées [Writings Series], 1978*

Brodat sobre tela de cotó

Bordado sobre tela de algodón

130 x 97 cm

34.- Boîtes [Boxes Series]

Capsa de fusta amb diversos objectes coberta amb tapa de plexiglàs

Caja de madera con diversos objetos cubierta con tapa de plexiglàs

25,7 x 38,5 x 5,4 cm

35.- *Untitled [Packaging Series]*

Collage sobre paper

Collage sobre papel

50 x 65 cm

36.- *Untitled [Packaging Series], 1970*

Collage sobre paper

Collage sobre papel

50 x 65 cm

37.- *Untitled [Small Objects Series], 1970*
Collage sobre papel
Collage sobre papel
50 x 65 cm

38.- *Untitled [Herbarium Series], 1970*

Collage sobre papel

[Collage sobre papel](#)

50 x 65 cm

39.- *Untitled [Fur and Plush Series], 1970*

Collage sobre papel

[Collage sobre papel](#)

50 x 65 cm

40.- *Untitled [Object Series], 1970*

Collage sobre paper

Collage sobre papel

56 x 75,6 cm

41.- *Untitled [Small Object Series], c. 1968-1970*

Collage sobre paper

Collage sobre papel

50 x 65 cm

HENRI MICHAUX

CATALOGACIÓ
CATALOGACIÓN

01.- Sans titre (foule), 1951

Acuarela y gouache sobre papel

Firmado

37 x 58 cm

PROCEDENCIA:

- París, Collection Michel Tapié
- París, Studio Paul Facchetti
- Milán, Collection Frua de Angeli
- Madrid, Galería Jorge Mara

EXPOSICIONES:

- París, Studio Paul Facchetti, "Signifiants de l'Informel (Fautrier, Mathieu, Michaux, Riopelle, Serpan)", 1951
- Turín, Galleria Notizie, "Henri Michaux", 1962, cat. expo. pág. 5
- Madrid, Galería Jorge Mara, "Henri Michaux", 1993, cat. expo. nº30
- Marsella, Musée Cantini, "Henri Michaux, oeuvres choisies 1927/1984", 1993, cat. expo. pág. 132
- Valencia, IVAM; Ginebra, Musée Rath, "Henri Michaux, oeuvres choisies 1927/1984", 1994, cat. expo. pág. 132
- París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux, le langage du peintre, le regard du peintre, le regard du poète", 1994, cat. expo. nº17, pág. 17
- San Sebastián, Diputación Foral de Guipuzkoa, "Formas del abismo, el cuerpo y su representación extrema en Francia", 1995, cat. expo. pág. 174
- Madrid, Círculo de Bellas Artes, "Henri Michaux, Icebergs", 2006, cat. expo. pág. 137
- Cracovia, Manggha Museum of Japanese Art and Technology, "Henri Michaux : a barbarian in Krakow", 2017, cat. expo. pág. 77
- París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. nº9, pág. 69
- Fillière, Phil'Arts -espace d'exposition, "Henri Michaux peintre et poète", 2019, cat. expo. nº6, pág. 6

BIBLIOGRAFÍA:

- San Lazzaro, Gualtieri; "La Revue du XXème Siècle: Art et poésie depuis Apollinaire" nº3, junio 1952, pág. 58
- Sebbag Georges; "Memorabilia - Dada & Surréalisme 1916/1970", Ed. Cercle d'Art, 2010, pág. 33
- Leibovici, Franck; "Henri Michaux : voir (une enquête)", Ed. PUPS, 2014, pág. 90
- Sebbag, Monique; "Auteurs", vol. II, Ed. del Umbral, 2015, pág. 377

02.- Mouvement, 1950-1951

Tinta sobre papel

31,5 x 24 cm

03.- Mouvement, 1950-1951

Tinta sobre papel

31,5 x 24 cm

04.- Grand visage bleu et tête chien marron, 1957

Acuarela sobre papel

Firmado

39 x 58 cm

PROCEDENCIA:

- París, Frankfurt, Galerie Daniel Cordier
- París, Colección Daniel Cordier
- Madrid, Colección Secundino Hernández

EXPOSICIONES:

- Saint-Paul de Vence, Fondation Maeght, "Henri Michaux, Peintures", 1976, cat. expo. nº99

05.- Sans titre, 1957-1958

Acuarela sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

EXPOSICIONES:

- París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. nº21, p. 30
- Fillière, Phil'Arts - espace d'exposition, "Henri Michaux peintre et poète", 2019, cat. expo. nº13, pág. 9

06.- Dessin Mescalinién, 1956-1957

Grafito y lápices de colores sobre papel

Firmado

32,2 x 23,3 cm

EXPOSICIONES:

- París, Musée National d'Art Moderne, "Henri Michaux", febrero - abril 1965, nº 157
- Charleroi, Palais des Beaux-Arts (18 septiembre - 24 octubre 1971); Grand, Musée des Beaux-Arts (10 noviembre - 12 diciembre 1971); Bruselas, Palais des Beaux-Arts (13 enero - 10 febrero 1972), "Henri Michaux. Rétrospective, 1971-1972", cat. expo. nº178
- Barcelona, CCCB, "Com una màquina de cosir en un camp de blat. La psiquiatria de Francesc Tosquelles", 2022

07.- Sans titre, 1970

Tinta y acrílico sobre papel

Firmado

37,5 x 54 cm

08.- Sans titre

Tinta y acrílico sobre papel

55,5 x 75 cm

09.- Sans titre, 1967

Gouache sobre papel

38 x 28 cm

10.- Sans titre, 1967

Gouache sobre papel

Firmado

38 x 28 cm

11.- Sans titre, 1975

Tinta sobre papel

Firmado

75,7 x 137,4 cm

EXPOSICIONES:

- Cracovia, Manggha Museum of Japanese Art and Technology, "Henri Michaux : a barbarian in Krakow", 2017, cat. expo. pág. 124
- París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. nº31, pág. 90-91

12.- Sans titre, 1976

Lápiz Conté sobre papel

Firmado

40 x 32 cm

PROCEDENCIA:

- París, Colección Agnès Hugues

EXPOSICIONES:

- Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. nº 28. pág. 76

01.- *Sans titre (foule)*, 1951

Aquarel·la i guaix sobre paper

Signat

37 x 58 cm

PROCEDÈNCIA:

- París, Collection Michel Tapié
- París, Studio Paul Facchetti
- Milà, Collection Frua de Angeli
- Madrid, Galería Jorge Mara

EXPOSICIONS:

- París, Studio Paul Facchetti, "Signifiants de l'Informel (Fautrier, Mathieu, Michaux, Riopelle, Serpan)", 1951
 - Torí, Galleria Notizie, "Henri Michaux", 1962, cat. expo. pàg. 5
 - Madrid, Galería Jorge Mara, "Henri Michaux", 1993, cat. expo. n. 30
 - Marsella, Musée Cantini, "Henri Michaux, oeuvres choisies 1927/1984", 1993, cat. expo. pàg. 132
 - València, IVAM; Ginebra, Musée Rath, "Henri Michaux, oeuvres choisies 1927/1984", 1994, cat. expo. pàg. 132
 - París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux, le langage du peintre, le regard du peintre, le regard du poète", 1994, cat. expo. n. 17, pàg. 17
 - Sant Sebastià, Diputación Foral de Guipuzkoa, "Formas del abismo, el cuerpo y su representación extrema en Francia", 1995, cat. expo. pàg. 174
 - Madrid, Círculo de Bellas Artes, "Henri Michaux, Icebergs", 2006, cat. expo. pàg. 137
 - Cracòvia, Manggha Museum of Japanese Art and Technology, "Henri Michaux : a barbarian in Krakow", 2017, cat. expo. pàg. 77
 - París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. n. 9, pàg. 69
 - Fillière, Phil'Arts -espace d'exposition, "Henri Michaux peintre et poète", 2019, cat. expo. n. 6, pàg. 6
- #### BIBLIOGRAFIA:
- San Lazzaro, Gualtieri; "La Revue du XXème Siècle: Art et poésie depuis Apollinaire" n. 3, juny 1952, pàg. 58
 - Sebbag Georges; "Memorabilia - Dada & Surréalisme 1916/1970", Ed. Cercle d'Art, 2010, pàg. 33
 - Leibovici, Franck; "Henri Michaux : voir (une enquête)", Ed. PUPS, 2014, pàg. 90
 - Sebbag, Monique; "Auteurs", vol. II, Ed. del Umbral, 2015, pàg. 377

02.- *Mouvement*, 1950-1951

Tinta sobre paper

31,5 x 24 cm

03.- *Mouvement*, 1950-1951

Tinta sobre paper

31,5 x 24 cm

04.- *Grand visage bleu et tête chien marron*, 1957

Aquarel·la sobre paper

Signat

39 x 58 cm

PROCEDÈNCIA:

- París, Frankfurt, Galerie Daniel Cordier
- París, Col·lecció Daniel Cordier
- Madrid, Col·lecció Secundino Hernández

EXPOSICIONS:

- Saint-Paul de Vence, Fondation Maeght, "Henri Michaux, Peintures", 1976, cat. expo. n. 99

05.- *Sans titre*, 1957-1958

Aquarel·la sobre paper

Signat

50 x 65 cm

EXPOSICIONS:

- París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. n. 21, p. 30
- Fillière, Phil'Arts - espace d'exposition, "Henri Michaux peintre et poète", 2019, cat. expo. n. 13, pàg. 9

06.- *Dessin Mescalinién*, 1956-1957

Grafit i llapis de colors sobre paper

Signat

32,2 x 23,3 cm

EXPOSICIONS:

- París, Musée National d'Art Moderne, "Henri Michaux", febrer - abril 1965, n. 157
- Charleroi, Palais des Beaux-Arts (18 setembre - 24 octubre 1971); Grand, Musée des Beaux-Arts (10 novembre - 12 desembre 1971); Brussel·les, Palais des Beaux-Arts (13 gener - 10 febrer 1972), "Henri Michaux. Rétrospective, 1971-1972", cat. expo. n. 178
- Barcelona, CCCB, "Com una màquina de cosir en un camp de blat. La psiquiatria de Francesc Tosquelles", 2022

07.- *Sans titre*, 1970

Tinta i acrílic sobre paper

Signat

37,5 x 54 cm

08.- *Sans titre*

Tinta i acrílic sobre paper

55,5 x 75 cm

09.- *Sans titre*, 1967

Guaix sobre paper

38 x 28 cm

10.- *Sans titre*, 1967

Guaix sobre paper

Signat

38 x 28 cm

11.- *Sans titre*, 1975

Tinta sobre paper

Signat

75,7 x 137,4 cm

EXPOSICIONS:

- Cracòvia, Manggha Museum of Japanese Art and Technology, "Henri Michaux : a barbarian in Krakow", 2017, cat. expo. pàg. 124
- París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. n. 31, pàg. 90-91

12.- *Sans titre*, 1976

Llapis Conté sobre paper

Signat

40 x 32 cm

PROCEDÈNCIA:

- París, Col·lecció Agnès Hugues

EXPOSICIONS:

- Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. n. 28. pàg. 76

13.- Sans titre, 1982

Acuarela sobre papel

Firmado

49 x 32 cm

PROCEDENCIA:

· París, Colección Agnès Hugues

EXPOSICIONES:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. nº40, pág. 86

14.- Sans titre, 1980

Tinta sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

PROCEDENCIA:

· París, Colección Chantal Duchesne

EXPOSICIONES:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. nº39, pág. 85

15.- Sans titre, 1976

Acrílico y tinta sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

16.- Sans titre (tête), 1976

Acuarela sobre papel

Firmado

50 x 33 cm

PROCEDENCIA:

· París, Galerie Le Point Cardinal

· París, colección particular

17.- Sans titre, 1981

Tinta sobre papel

Firmado

105 x 75 cm

PROCEDENCIA:

· París, Galerie Le Point Cardinal

· París, Collection Alain et Olga Rödel

EXPOSICIONES:

· Tokio, The Seibu Museum of Art, "Henri Michaux", 1983, cat. expo. nº13, pág. 36.

· Zaragoza, Centro de Exposiciones y Congresos, "Henri Michaux. Dibujos/Acuarelas/Gouaches/Acrílicos", 1989, cat. expo. nº13, pág. 36

· París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. nº34, pág. 61

· Fillière, Phil'Arts - espace d'exposition, "Henri Michaux peintre et poète", 2019, cat. expo. nº16, pág. 19

· París, Orbis pictus, "Lumière : autre terre - Joseph Sima / Henri Michaux", 2019, cat. expo. nº41, pág. 60

BIBLIOGRAFÍA:

· Pacquement, Alfred; "Henri Michaux peintures", Ed. Gallimard, 1993, nº308, pág. 249

18.- Sans titre, 1979

Óleo y tinta sobre tela

Firmado

32 x 50 cm

PROCEDENCIA:

· Madrid, Colección Secundino Hernández

EXPOSICIONES:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. nº33, pág. 80-81

19.- Sans titre, 1984

Óleo sobre tela

Firmado

19 x 24 cm

PROCEDENCIA:

· París, Colección Agnès Hugues

EXPOSICIONES:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. nº47, pág. 93

20.- Sans titre, 1982

Óleo y tinta sobre papel sobre tela

Firmado

19 x 27 cm

PROCEDENCIA:

· Madrid, Colección Secundino Hernández

21.- Sans titre, 1982

Óleo sobre papel sobre tela

Firmado

19 x 46 cm

22.- Sans titre, 1983

Óleo sobre papel sobre tela

Firmado

24 x 33 cm

13.- Sans títrel, 1982

Aquarel·la sobre paper

Signat

49 x 32 cm

PROCEDÈNCIA:

· París, Col·lecció Agnès Hugues

EXPOSICIONS:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. n. 40, pàg. 86

14.- Sans títrel, 1980

Tinta sobre paper

Signat

50 x 65 cm

PROCEDÈNCIA:

· París, Col·lecció Chantal Duchesne

EXPOSICIONS:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. n. 39, pàg. 85

15.- Sans títrel, 1976

Acrílic i tinta sobre paper

Signat

50 x 65 cm

16.- Sans títrel (tête), 1976

Aquarel·la sobre paper

Signat

50 x 33 cm

PROCEDÈNCIA:

· París, Galerie Le Point Cardinal

· París, col·lecció particular

17.- Sans títrel, 1981

Tinta sobre paper

Signat

105 x 75 cm

PROCEDÈNCIA:

· París, Galerie Le Point Cardinal

· París, Collection Alain et Olga Rödel

EXPOSICIONS:

· Tòquio, The Seibu Museum of Art, "Henri Michaux", 1983, cat. expo. n. 13, pàg. 36.

· Saragossa, Centro de Exposiciones y Congresos, "Henri Michaux. Dibujos/Acuarelas/Gouaches/Acrílicos", 1989, cat. expo. n. 13, pàg. 36

· París, Galerie Thessa Herold, "Henri Michaux - Continuum", 2018, cat. expo. n. 34, pàg. 61

· Fillière, Phil'Arts - espace d'exposition, "Henri Michaux peintre et poète", 2019, cat. expo. n. 16, pàg. 19

· París, Orbis pictus, "Lumière : autre terre - Joseph Sima / Henri Michaux", 2019, cat. expo. n. 41, pàg. 60

BIBLIOGRAFIA:

· Pacquement, Alfred; "Henri Michaux peintures", Ed. Gallimard, 1993, n. 308, pàg. 249

18.- Sans títrel, 1979

Oli i tinta sobre tela

Signat

32 x 50 cm

PROCEDÈNCIA:

· Madrid, Col·lecció Secundino Hernández

EXPOSICIONS:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. n. 33, pàg. 80-81

19.- Sans títrel, 1984

Oli sobre tela

Signat

19 x 24 cm

PROCEDÈNCIA:

· París, Col·lecció Agnès Hugues

EXPOSICIONS:

· Barcelona, Galeria Marc Domènech, "Henri Michaux. À la nuit sans limites", 2021, cat. expo. n. 47, pàg. 93

20.- Sans títrel, 1982

Oli i tinta sobre paper sobre tela

Signat

19 x 27 cm

PROCEDÈNCIA:

· Madrid, Col·lecció Secundino Hernández

21.- Sans títrel, 1982

Oli sobre paper sobre tela

Signat

19 x 46 cm

22.- Sans títrel, 1983

Oli sobre paper sobre tela

Signat

24 x 33 cm

HESSIE
CATALOGACIÓ
CATALOGACIÓN

23.-Untitled [Diverse Series]

Bordado sobre tela de algodón

36 x 71 cm

EXPOSICIONES:

· Montjavoult, La Salle des Fêtes, "Hommage aux artistes Dado et Hessie", 2024

24.- Fleureurs [Vegetations Series], 1975

Bordado y agujas sobre tela de algodón

Firmado

49 x 70 cm

EXPOSICIONES:

· Londres, Nicoletti Gallery, "Total Climate Part 2: Wavelengths", 2023
· París, Galerie Marcelle Alix, "Joie", 2024
· Madrid, ARCOmadrid, Galeria Marc Domènech, "Hessie. No Man's Land - Works from the 1970s", 2025

25.- Végétations [Vegetations Series], 1978-1979

Bordado sobre tela de algodón

Firmado

39,5 x 77,5 cm

PROCEDENCIA:

· Barcelona, colección particular

EXPOSICIONES:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Survival Art 1969-2015", 2015
· París, Galerie Christian Berst, "Rêver l'obscur", 2022
· Londres, Nicoletti Gallery, "Total Climate Part 2: Wavelengths", 2023
· Montjavoult, Salle Communale, "Hommage aux artistes Dado et Hessie", 2024
· Madrid, ARCOmadrid, Galeria Marc Domènech, "Hessie. No Man's Land - Works from the 1970s", 2025

26.- Untitled [Microscopic Drawings Series], c. 1968-1970

Bordado sobre tela de algodón

35 x 49 cm

27.- Untitled [Pedagogical Sticks Series]

Bordado y aguja sobre tela de algodón

34 x 51,1 cm

28.- Untitled [Pedagogical Sticks Series], c. 1972-1973

Bordado sobre tela de algodón

69 x 110 cm

EXPOSICIONES:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Temps perdu - Partie I", 2025

29.- Untitled [Microscopic Drawings Series]

Bordado y agujas sobre tela de algodón

50 x 69 cm

30.- Untitled [Vegetations Series]

Bordado y aguja sobre tela de algodón

51 x 71 cm

31.-Untitled [Microscopic Drawings Series]

Bordado y aguja sobre tela de algodón

48,5 x 52 cm

32.- Untitled [Bacteria Series]

Bordado sobre tela de algodón

69 x 82 cm

33.- Lignes nouées [Writings Series], 1978

Bordado sobre tela de algodón

Firmado

122,5 x 79 cm

EXPOSICIONES:

· Toulouse, Les Abattoirs, "Survival Art", 2017
· León, MUSAC, "Hessie. Survival Art (Arte de supervivencia)", 2018

34.-Boîtes [Boxes Series]

Caja de madera con diversos elementos cubierta con tapa de plexiglás

Firmado

25,7 x 38,5 x 5,4 cm

EXPOSICIONES:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Hessie", 2017

35.- Untitled [Packaging Series], 1970

Collage sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

36.- Untitled [Packaging Series]

Collage sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

37.- Untitled [Small Objects Series], 1970

Collage sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

38.- Untitled [Herbarium Series], 1970

Collage sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

EXPOSICIONES:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Des fleurs pour Hessie", 2017
· París, Galerie Marcelle Alix, "Joie", 2024

39.- Untitled [Fur and Plush Series], 1970

Collage sobre papel

50 x 65 cm

EXPOSICIONES:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Collages & Papiers", 2016

40.- Untitled [Object Series], 1970

Collage sobre papel

Firmado

56 x 75,6 cm

41.- Untitled [Small Object Series], c. 1968-1970

Collage sobre papel

Firmado

50 x 65 cm

23.-Untitled [Diverse Series]

Brodats sobre tela de cotó

36 x 71 cm

EXPOSICIONS:

· Montjavoult, La Salle des Fêtes, "Hommage aux artistes Dado et Hessie", 2024

24.- Fleureurs [Vegetations Series], 1975

Brodats i agulles sobre tela de cotó

Signat

49 x 70 cm

EXPOSICIONS:

· Londres, Nicoletti Gallery, "Total Climate Part 2: Wavelengths", 2023
· París, Galerie Marcelle Alix, "Joie", 2024
· Madrid, ARCOmadrid, Galeria Marc Domènech, "Hessie. No Man's Land - Works from the 1970s", 2025

25.-Végétations [Vegetations Series], 1978-1979

Brodats sobre tela de cotó

Signat

39,5 x 77,5 cm

PROCEDÈNCIA:

· Barcelona, col·lecció particular

EXPOSICIONS:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Survival Art 1969-2015", 2015
· París, Galerie Christian Berst, "Rêver l'obscur", 2022
· Londres, Nicoletti Gallery, "Total Climate Part 2: Wavelengths", 2023
· Montjavoult, Salle Communale, "Hommage aux artistes Dado et Hessie", 2024
· Madrid, ARCOmadrid, Galeria Marc Domènech, "Hessie. No Man's Land - Works from the 1970s", 2025

26.- Untitled [Microscopic Drawings Series], c. 1968-1970

Brodats i agulles sobre tela de cotó

35 x 49 cm

27.- Untitled [Pedagogical Sticks Series]

Brodats i agulla sobre tela de cotó

34 x 51,1 cm

28.- Untitled [Pedagogical Sticks Series], c. 1972-1973

Brodats sobre tela de cotó

69 x 110 cm

EXPOSICIONS:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Temps perdu - Partie I", 2025

29.- Untitled [Microscopic Drawings Series]

Brodats i agulles sobre tela de cotó

50 x 69 cm

30.- Untitled [Vegetations Series]

Brodats i agulla sobre tela de cotó

71 x 51 cm

31.-Untitled [Microscopic Drawings Series]

Brodats i agulla sobre tela de cotó

48,5 x 52 cm

32.- Untitled [Bacteria Series]

Brodats i agulla sobre tela de cotó

69 x 82 cm

33.- Lignes nouées [Writings Series], 1978

Brodats sobre tela de cotó

Signat

122,5 x 79 cm

EXPOSICIONS:

· Toulouse, Les Abattoirs, "Survival Art", 2017
· Lleó, MUSAC, "Hessie. Survival Art (Arte de supervivencia)", 2018

34.-Boîtes [Boxes Series]

Capsa de fusta amb diversos objectes coberta amb tapa de plexiglàs

Signat

25,7 x 38,5 x 5,4 cm

EXPOSICIONS:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Hessie", 2017

35.- Untitled [Packaging Series], 1970

Collage sobre paper

Signat

50 x 65 cm

36.- Untitled [Packaging Series]

Collage sobre paper

Signat

50 x 65 cm

37.- Untitled [Small Objects Series], 1970

Collage sobre paper

Signat

50 x 65 cm

38.- Untitled [Herbarium Series], 1970

Collage sobre paper

Signat

50 x 65 cm

EXPOSICIONS:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Des fleurs pour Hessie", 2017
· París, Galerie Marcelle Alix, "Joie", 2024

39.- Untitled [Fur and Plush Series], 1970

Collage sobre paper

50 x 65 cm

EXPOSICIONS:

· París, Galerie Arnaud Lefebvre, "Collages & Papiers", 2016

40.- Untitled [Object Series], 1970

Collage sobre paper

Signat

56 x 75,6 cm

41.- Untitled [Small Object Series], c. 1968-1970

Collage sobre paper

Signat

50 x 65 cm

BIOGRAFIES
BIOGRAFÍAS

HENRI MICHAUX

Henri Michaux (Namur, Bèlgica, 24 de maig de 1899 – París, 1984) fue poeta, pintor y viajero, cuya obra expandió las fronteras entre literatura, arte y exploración interior. Se acercó a la literatura desde muy joven, y aunque inició estudios de medicina que pronto abandonó y se enroló temporalmente en la marina mercante, a partir de 1922 decidió dedicarse a la escritura tras leer a Lautréamont. En 1925 se instaló en París, donde conoció a Jules Supervielle y comenzó sus primeras obras plásticas, aunque su reconocimiento inicial llegó por la literatura. Entre 1927 y 1937 realizó numerosos viajes por América del Sur y Asia, experiencias que inspiraron títulos como *Ecuador* (1929) y *Un bárbaro en Asia* (1933).

Su obra literaria se caracteriza por un impulso visionario y espiritual, en el que las palabras transmiten emoción y conciencia más que significado. A partir de 1937 se centró en la pintura, explorando aguadas sobre fondo negro denominadas *Phantomismes*, precursoras del expresionismo abstracto. En los años cuarenta, durante la ocupación alemana, continuó escribiendo y dibujando, perfeccionando la acuarela y el gouache. Entre 1955 y 1960 experimentó con la mezcalina bajo supervisión médica, publicando sus reflexiones en *Misérable Miracle* (1956), *L'Infini turbulent* (1957) y *Paix dans les brisements* (1959), que revelan la interacción entre alteración de la percepción y creación artística.

En 1965, el Musée National d'Art Moderne de París organizó una gran retrospectiva de más de 250 obras, consolidando su reputación internacional. Michaux fue un artista de intensa personalidad, marcada por la introspección y la espiritualidad, precursor del informalismo y de un arte total que combina palabra, gesto y visión interior, situándolo como una de las figuras más relevantes del arte y la literatura del siglo XX.

HENRI MICHAUX

Henri Michaux (Namur, Bèlgica, 24 de maig de 1899 – París, 1984) va ser poeta, pintor i viatger, la seva obra va expandir les fronteres entre literatura, art i exploració interior. Es va apropar a la literatura des de molt jove i, tot i iniciar estudis de medicina que aviat abandonà i enrolar-se temporalment a la marina mercant, a partir de 1922 decidí dedicar-se plenament a l'escriptura després de llegir Lautréamont. El 1925 s'instal·là a París, on conegué Jules Supervielle i començà les seves primeres obres plàstiques, encara que el seu reconeixement inicial arribà per la literatura. Entre 1927 i 1937 realitzà nombrosos viatges per Amèrica del Sud i Àsia, experiències que inspiraren títols com *Ecuador* (1929) i *Un bàrbar a l'Àsia* (1933).

La seva obra literària es caracteritzà per un impuls visionari i espiritual, en què les paraules transmeten emoció i consciència més que significat. A partir de 1937 es centrà en la pintura, explorant aguades sobre fons negre anomenades *Phantomismes*, precursors de l'expressionisme abstracte. Als anys quaranta, durant l'ocupació alemanya, continuà escrivint i dibuixant, perfeccionant l'aguada i el gouache. Entre 1955 i 1960 experimentà amb la mescalina sota supervisió mèdica, publicant les seves reflexions a *Misérable Miracle* (1956), *L'Infini turbulent* (1957) i *Paix dans les brisements* (1959), que revelen la interacció entre alteració de la percepció i creació artística.

El 1965, el Musée National d'Art Moderne de París organitzà una gran retrospectiva de més de 250 obres, consolidant la seva reputació internacional. Michaux fou un artista d'intensa personalitat, marcada per la introspecció i l'espiritualitat, precursor de l'informalisme i d'un art total que combina paraula, gest i visió interior, situant-lo com una de les figures més rellevants de l'art i la literatura del segle XX.

HESSIE

Carmen Lydia Djuric, conecida como Hessie (Spanish Town, 1933 – Pontoise, 2017), fue una artista autodidacta cuya práctica combinó bordado, collage y materiales domésticos, transformando gestos tradicionalmente femeninos en un lenguaje político y experimental. Después de viajar por España, Inglaterra, Suiza y Alemania, se instala en Nueva York, donde trabaja en los años 1960 y 1961, y donde conoce a su compañero, el pintor montenegrino Dado. Ambos se instalan en Francia en 1962. Desde finales de los años sesenta, mientras vivía en el campo francés, desarrolló un cuerpo de obra caracterizado por la repetición, la abstracción y la economía de medios. Participó activamente en los movimientos feministas en Francia. Su primera gran exposición individual tuvo lugar en el Musée d'art moderne de la Ville de Paris (1975), y sus obras forman parte de colecciones públicas como FRAC Bretagne (Rennes), MUSAC León i Centre Pompidou (París). En 2025 ha sido seleccionada para participar en la Biennial de São Paulo.

La práctica de Hessie redefinió los límites entre bordado y collage. Trabajó con materiales simples, como telas de algodón y embalajes usados, que transformó en composiciones geométricas llamativas, vividas y animadas. Su obra, organizada en series como *Boutons* (1974–1975), *Trous* (1973), *Végétations* (años 1970) y *Déchets collages* (1976), muestra cómo las técnicas domésticas pueden convertirse en expresiones artísticas poderosas y poéticas.

Más allá de su belleza formal, los textiles de Hessie transmiten narrativas personales y colectivas, abordando cuestiones sociales como el trabajo y el género. El proceso lento y deliberado de coser y perforar contrasta con la producción en masa, mostrando su enfoque consciente hacia la sostenibilidad. Las condiciones de vida y el paso del tiempo dejaron huella en sus obras.

HESSIE

Carmen Lydia Djuric, coneguda com a Hessie (Spanish Town, 1933 – Pontoise, 2017), va ser una artista autodidacta la pràctica de la qual combinà brodat, collage i materials domèstics, transformant gestos tradicionalment femenins en un llenguatge polític i experimental. Després de viatjar per Espanya, Anglaterra, Suïssa i Alemanya, s'instal·la a Nova York, on hi treballa els anys 1960 i 1961, i on coneix el seu company, el pintor montenegrí Dado. Ambdós s'instal·len a França el 1962. Des de finals dels anys seixanta, mentre vivia al camp francès, desenvolupà un cos d'obra caracteritzat per la repetició, l'abstracció i l'economia de mitjans. Participà activament en els moviments feministes a França. La seva primera gran exposició individual tingué lloc al Musée d'art moderne de la Ville de Paris (1975), i les seves obres formen part de col·leccions públiques com FRAC Bretagne (Rennes), MUSAC León i Centre Pompidou (París). El 2025 ha estat seleccionada per participar a la Biennial de São Paulo.

La pràctica d'Hessie redefiní els límits entre brodat i collage. Treballà amb materials senzills, com teixits de cotó i embalatges reutilitzats, que transformà en composicions geomètriques cridaneres, vives i animades. La seva obra, organitzada en sèries com *Boutons* (1974–1975), *Trous* (1973), *Végétations* (anys 1970) i *Déchets collages* (1976), mostra com les tècniques domèstiques poden convertir-se en expressions artístiques poderoses i poètiques.

Més enllà de la seva bellesa formal, els tèxtils d'Hessie transmeten narratives personals i col·lectives, abordant qüestions socials com el treball i el gènere. El procés lent i deliberat de cosir i perforar contrasta amb la producció en massa, mostrant el seu enfocament conscient cap a la sostenibilitat. Les condicions de vida i el pas del temps deixaren empremta en les seves obres.

FRANÇAIS

HENRI MICHAUX EN MIROIR D'HESSIE : DU DÉBORDEUR DE MONDES AUX CONSTELLATIONS DE LA SURVIE

Fabienne Dumont

Entrelacer les œuvres d'Hessie (1933-2017) et Henri Michaux (1899-1984) implique de s'attacher aux parcours, aux conceptions artistiques et à leurs concrétisations en myriades de signes. Le terme de « débordeur de mondes » fait écho à la « dérivation de la ligne [du dessin] », surgie avec l'emploi de l'aquarelle, qui libère les émotions : « C'est ma colère, ma joie, ma peur, leurs souvenirs, qui maintenant des heures durant défilent devant moi¹. » L'approche est similaire à la dérive filaire opérée par Hessie à la surface de toiles de coton écru, elle qui affirmait « que la plupart des femmes survivent à quelque chose². » Rares traces de cette affinité, une citation de *Misérable miracle* (1956) apparaît dans le catalogue *Hessie. Survival Art*³ et une rencontre attesterait de leur familiarité⁴.

Le silence sans visage en partage

Les « Quelques renseignements sur cinquante-neuf années d'existence⁵ » (1957) donnés par Henri Michaux résonnent avec les rares expressions d'Hessie : « "No man's land". L'artiste décline toutes responsabilités quant à son identité tant qu'à sa vie intime tant qu'aux déclarations à propos de son œuvre⁶. » Les deux résistent au dévoilement d'éléments biographiques. Il affirmait ainsi : « Mes livres montrent une vie intérieure. Je suis [...] contre l'aspect extérieur, contre ces photos [...] ». En partage aussi, le refus des entretiens, le poète arguant que cette oralité ne lui convenait pas. Les deux taisent leurs origines familiales, Hessie les distord même en racontant être cubaine ou américaine, alors qu'elle a grandi en Jamaïque. L'un est éduqué chez les jésuites, l'autre chez les protestants ; les deux quittent leur famille pour mener leurs expériences, devenant matelot, surveillant de collège, chauffeur de taxi, correcteur d'épreuves ou livreur à vélo d'un côté ; mannequin, copiste d'œuvres d'art chez Karman (pour ce que l'on connaît) de l'autre, soit des métiers précaires après ces ruptures sociales.

Aucun n'a étudié les arts. En 1920, il fuit la Belgique sur un cargo ; en 1954, elle quitte la Jamaïque pour l'Europe, puis New York. Après leur installation à Paris, en 1924 et en 1962, tous deux se renomment : Henry devient Henri, à défaut d'un pseudonyme adéquat, Hessie délaisse ses noms d'emprunt au profit d'un de ses prénoms. Il souffrait d'insuffisance cardiaque ; son grave diabète la conduisit à une amputation des jambes dans les années 2000. Leurs situations matérielles resteront modestes, mais Hessie a eu la charge de cinq enfants, nés entre 1959 et 1972, et s'est forgée une position féministe face aux tâches domestiques et à sa place de femme artiste, qui travaille secrètement dans son atelier.

Entre 1956 et 1964, le galeriste et collectionneur Daniel Cordier a représenté l'écrivain, puis il a acheté des œuvres de Hessie, à laquelle il prêtait également, avec son mari peintre Dado, un ancien moulin situé à Hérouval, dans la campagne de l'Oise. Les expositions michaudiennes se sont succédées de 1937 à 1984, alors qu'Hessie n'a pas eu de galeriste et a commencé à exposer en 1969. Très active dans les années 1970, elle a exposé en France, en Europe, à New York, participant aux activités des groupes de femmes artistes, montrant quatre créatrices dans son atelier parisien (1978), nouant des liens amicaux avec Milvia Maglione ou Nil Yalter⁸. Son travail est ensuite devenu irrégulier et n'a plus été montré

¹ Henri Michaux, « En pensant au phénomène de la peinture » [1946], dans Henri Michaux, *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, 2001, t. II, pp. 329-330.

² Table-ronde, École des beaux-arts de Paris, 15 janvier 2015.

³ *Hessie. Survival Art*, cat. expo., Lund, musée de Lund, 1978, n. p.

⁴ Dans un agenda, elle note « Galerie Germain. Micheline. Henri Michaux », en date du 14 mai (peut-être 1977).

⁵ H. Michaux, *Œuvres complètes, op. cit.*, 1998, t. I, pp. CXXIX-CXXXV.

⁶ Carton d'invitation, *Survival Art*, Paris, ARC2, musée d'Art moderne de la ville de Paris, 1975.

⁷ Propos tenu en 1959 dans Henri Michaux, *Donc c'est non – Lettres réunies, présentées et annotées par Jean-Luc Outers*, Paris, Gallimard, 2016, p. 14.

⁸ Fabienne Dumont, *Des sorcières comme les autres – Artistes et féministes dans la France des années 1970*, Rennes, PUR,

avant les années 2010, en raison de l'engouement pour les artistes femmes des années 1970 et du soutien du galeriste Arnaud Lefebvre. Elle partage avec Henri Michaux une position radicale, originale, mais enchâssée dans un réseau de relations sociales et artistiques, d'où les deux s'échappent par l'exploration de leurs espaces intérieurs : « J'arrive à ressortir de mon contexte, de ressortir et de revenir, je fais des allées et venues⁹. »

Une profusion sérielle reflète d'une nécessité intérieure

Henri Michaux dessine et peint depuis 1925 des taches et des *Alphabets*, des paysages fantômes où errent des êtres indécis, puis, en 1956, viennent les dessins mescaliniens. Ces « mouvements de l'être intérieur¹⁰ » traduisent la texture d'états de conscience inhabituels, expriment « jusqu'à la suffocation, la présence vécue, la distorsion douloureuse d'états intolérables de l'âme¹¹ ». Longtemps, Hessie a « ruminé » un art qui contribuerait à un changement social, avant de « décider que c'était le tissu et le fil¹² », parce que « se vêtir, se protéger du froid est une des premières nécessités de l'homme, un besoin vital¹³ ». Vers 1968 surgit un art textile minimal, des séries de constellations aux couleurs pâles nommées *Écritures* ou *Bactéries*, composées de points brodés ou piqués sur une toile libre, qui peuvent mesurer plus de trois mètres de long. Cette profusion fait écho aux graphes michaudiens, ces rituels de transcription des effets de la prise de mescaline, psilocybine ou autre acide lysergique. En 1966, il entame des dessins de désagrégation puis viennent les *Arrachements* en 1968, alors qu'elle agrège des éléments de rebuts de la vie courante, à l'instar des grands draps de Milvia Maglione.

Leurs moyens sont sobres. D'un côté de l'encre, de l'aquarelle, de l'huile ; de l'autre, repliée dans son atelier, Hessie voyage dans les nœuds filaires et les accumulations : tissus de coton, aiguilles à coudre, fils de couleurs pâles flottants ou retenus par de petits points de broderie, trous réalisés avec un os, myriades de boutons disséminés sur la surface, jouets cassés, plastique, végétaux, etc. Elle utilise aussi une machine à écrire, des emballages alimentaires, des morceaux de vêtements, de menus objets, rebuts de son environnement. Une vingtaine de séries jalonnent son œuvre, renouvelées pour ne pas s'y enfermer¹⁴ : boîtes, boutons, déchets-collages, dessins microscopiques, herbiers, points cousus, trous, végétations, etc. Ce foisonnement devait susciter un recentrement, un apaisement, voire une réparation, car elle a affirmé que tous « ses prédécesseurs étaient anonymes », sans doute en référence aux esclaves jamaïcains (elle appréciait aussi l'écrivaine Jean Rhys) et que les rituels permettaient que « l'on se découvre vraiment soi-même et ses origines brisées¹⁵ ». Les fils dérivant à la surface des tissus, comme dans les *Bâtons pédagogiques* (vers 1972-1973), forgent un espace qui invite à la méditation, auquel répond Henri Michaux : « Les *Mouvements* constituent un catalogue de signes, formes illisibles et toujours anthropomorphes, dont les références visuelles semblent hors du temps et de l'histoire, tantôt assimilables à des taches "abstraites", tantôt à une écriture primitive, à des inscriptions pariétales ou à des bâtons d'écolier¹⁶. »

Henri Michaux, influencé par le tao, le zen et la calligraphie chinoise, a refusé les affiliations esthétiques au surréalisme, au tachisme ou à l'art autre. Hessie a côtoyé l'art textile et les démarches de revalorisation des habits culturels féminins soutenues par Aline Dallier, elle a emprunté aux collages cubistes, aux assemblages de Nouveaux Réalistes, à Bernard Réquichot, aux recyclages pop ; ses monochromes épurés sont réalisés sur des toiles de coton sans châssis, dans la veine de Supports/Surfaces, dont Bernadette Bour défia les

2014.

⁹ Émission « Styles » de Jean Antoine consacrée à « Dado – Hérouval '74 », 1974.

¹⁰ Geneviève Bonnefoi, « Michaux l'insaisissable », dans *Henri Michaux. Peintures*, Paris, Maeght, 1976, p. 23.

¹¹ Henri-Alexis Baatsch, *Henri Michaux. Peinture et poésie*, Paris, Hazan, 1993, p. 26.

¹² Perrine Lacroix, *Silence. Hessie*, 2017, vidéo de 15 mn.

¹³ Entretien avec Sonia Recasens, cat. expo., *Cosmogonies : Hessie, Kapwani Kiwanga, Myriam Mihindou*, Paris, Galerie Arnaud Lefebvre, 2015, pp. 6-8.

¹⁴ Entretien filmé avec Laurence Imbernon, musée Denys Puech, Rodez, 10 septembre 2002.

¹⁵ Film de Mythia Kolesar, *Transe Perce Survie*, 1974.

¹⁶ Alfred Pacquement, *Henri Michaux*, Paris, Gallimard, 2006, p. 76.

attendus avec ses toiles perforées à la machine à coudre : pour se démarquer, elle inventa « un art de la survie », qui résiste à la disparition. Dans *Survival Art* (1975), le terme est écrit sur le tissu à l'aide de trous circulaires, à la limite de l'effacement, comme la vie suspendue à un fil des personnes précaires. En un geste récurrent, Hessie plante une aiguille au bas de la composition, tel un témoin de ce labeur. Avec ces signes cousus ou filaires, elle reste dans une expérimentation intuitive, sans méthode stricte, ce qu'elle détestait chez son père rigoriste. Les deux nous emmènent dans les profondeurs d'une pensée, une *Connaissance par les gouffres* (1961) selon un ouvrage d'Henri Michaux dont Hessie reprend le terme : « Absence présence de matière qui laisse entrevoir ou deviner d'autres gouffres¹⁷ ».

Un univers accéléré versus un univers ralenti

Le film tourné par Éric Duvivier, *Images du monde visionnaire* (1963¹⁸) restitue les altérations perceptives et visuelles provoquées par la prise d'hallucinogènes, alors que *Transe Perce Survie* (1974) réalisé par Mythia Kolesar montre les rituels simples d'Hessie dans l'environnement naturel d'Hérouval (s'envelopper de tissu, danser avec un masque, tramer un cocon dans une barque, broder sur un grillage). À la démultiplication d'images kaléidoscopiques défilant à toute vitesse répond la lenteur des gestes, la suture d'éléments hétéroclites. L'action évoque la barque du nocher Charon qui transporte les âmes dans le royaume des morts, mais aussi sa liberté corporelle et « une exploration fascinante des événements quotidiens¹⁹ ». L'immersion des deux artistes dans une répétition du geste étire l'expérience et atteint un état indicible par les mots, au profit de la création de signes premiers.

L'écrivain a inventé des idéogrammes pour se défaire du verbal, considérant les dessins comme des « libérateurs » de mots, ces « collants partenaires²⁰ », insistant sur sa fusion avec le mouvement des formes, « qui m'arrivaient à toute vitesse²¹ ». Il visualise des milliers d'analogies entre les mots et explore les images surgies de la prise de drogues²² dans ses dessins à l'encre, composés de tourbillons, fissures ou fourmillements qui s'appuient sur une forme de colonne vertébrale, d'où partent des réseaux linéaires démultipliés. Ils « [rendent] l'impression de présence [...] les emmêlements, les mouvements désordonnés [...]. Pour montrer aussi les rythmes de la vie et [...] les vibrations mêmes de l'esprit²³ ». Ce temps de réadaptation post-mescalinen résiste à revenir à « dessiner la conscience d'exister et l'écoulement du temps²⁴ », dilaté pendant « des heures pleines de risques²⁵ ».

À la fébrilité de l'un répond le calme répétitif de l'autre. Hessie brode des centaines de points, immergée dans la lenteur : « Le temps permet de laisser les pensées voyager. Et puis, si je recherchais la vitesse, j'utiliserais une machine à coudre²⁶. » L'espace des *Écritures* est ponctué de gestes infimes qui dispensent des sensations de tensions, de nœuds, puis de relâche, à l'instar de Pierrette Bloch, qui a affirmé retrouver des mémoires avec le tissage. Des lettres surgissent dans *Machines à écrire*, tapées au hasard sur le tissu, dévoyant l'outil pour créer des signes énigmatiques qui fusionnent l'écriture inventée et la broderie. En 1975, *OUI/NON, le droit de vote de la femme* est une photographie de *Trous* (1973) perforée de ces deux mots, sans doute un écho au débat autour du vote de la loi Veil pour le droit à l'avortement. Dans une seconde version, les pourtours des trous sont brodés de fil rouge, laissant l'espace vide jouer avec le verso, en une évocation délicate d'expériences

¹⁷ Citation de Hessie, cat. expo., *Nœuds & Ligatures*, Paris, Centre national des Arts plastiques, 1983, p. 90.

¹⁸ Production Sciencefilm/Laboratoire Sandoz, film 16 mm, 34 mn.

¹⁹ Paroles issues du film.

²⁰ Henri Michaux, « Postface » à *Mouvements* [1951], dans H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 2, op. cit., p. 599.

²¹ *Id.*, p. 598.

²² *Misérable miracle* (1956), *L'infini turbulent* (1957), *Paix dans les brisements* (1959), *Connaissance par les gouffres* (1961) et *Les Grandes épreuves de l'esprit* (1966).

²³ Texte de 1959 extrait du catalogue *Moments of Vision* (Rome/New York Art Foundation, Rome, 1959), cité dans Henri Michaux, *Peintures*, op. cit., pp. 39-40.

²⁴ Texte éponyme dans H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 2, op. cit., p. 371.

²⁵ Henri Michaux, « Par surprise » [1985], dans H. Michaux, *Œuvres complètes*, 2004, t. 3, op. cit., p. 1353.

²⁶ Entretien avec Sonia Recasens, 2015, op. cit.

traumatiques. Les boucles des *Végétations* scandent des arrêts et des départs, forment des vagues, des cercles, des lignes qui nous plongent dans un sentiment océanique d'union avec le tout, de fusion réparatrice. Le mot de « floraison » s'accorde aussi au souvenir des œuvres michaudiennes pour André Pieyre de Mandiargues²⁷.

Enfin, la peur de l'enfermement obsédait le poète, qui a refusé d'entrer dans la collection de La Pléiade par crainte d'être mis en cage, « pour retirer son être du piège de la langue des autres faite pour gagner contre vous²⁸ ». Dans les séries *Grillages*, *Cages*, *Points cousus* ou *Trous*, Hessie quadrille la surface d'une multitude d'hexagones de fils colorés : « Multiplication et division du sensoriel sélection intensive au travers des losanges²⁹ ». La couture, qui fut une punition enfantine, devient un véhicule de lutte contre l'enfermement : « Dans les pays tropicaux, quand les enfants travaillent mal à l'école, on leur met une aiguille dans les doigts [...]. Mais c'est un concept aussi parce [...] qu'on est entouré dans nos vies de grillages partout, même pour nos ambitions et nos réalisations. Quelquefois ce sont des grillages invisibles. Et moi je les ai rendus visibles les grillages³⁰. »

Pour Henri Michaux, « l'art est ce qui aide à tirer de l'inertie³¹ », pour Hessie, un « art de la survie ». Leur économie de moyens, les titres minimaux, la sérialité des signes confèrent une puissance attractive à ces compositions rigoureuses et aléatoires, malgré leurs différences. Le rapprochement de ces deux univers souligne une exploration de l'intérieur, qui passe par une pratique méthodique, obsessionnelle et proliférante avec l'encre et la peinture ou un dessin filaire et des matériaux de rebut. Ces deux œuvres vivantes et captivantes nous plongent dans une lecture méditative, une libération de l'écriture, un enregistrement des forces et des chaos du mental : « La solitude fait des gammes³². »

²⁷ André Pieyre de Mandiargues, *Aimer Michaux*, Saint Clément, Fata Morgana, 2018, p. 14.

²⁸ H. Michaux, *Mouvements*, op. cit., p. 440.

²⁹ Citation dans *Hessie...*, 1978, n. p.

³⁰ Perrine Lacroix, op. cit.

³¹ Henri Michaux, *Émergences résurgences* [1972], dans H. Michaux, *Œuvres complètes*, t. 3, op. cit., p. 594.

³² H. Michaux, *Mouvements*, op. cit., p. 440.

Volem fer arribar el nostre més sincer agraïment a Arnaud Lefebvre, Fabienne Dumont, Franck Leibovici, Patrick Cotensin, Agnès Hugues, Thessa Herold, Lise Ramadier, Victoria Combalía, Secundino Hernández, i a tots aquells que han volgut restar en l'anonimat. El seu generós suport i col·laboració han estat essencials per a la satisfactòria realització d'aquest projecte.

Queremos hacer llegar nuestro más sincero agradecimiento a Arnaud Lefebvre, Fabienne Dumont, Franck Leibovici, Patrick Cotensin, Agnès Hugues, Thessa Herold, Lise Ramadier, Victoria Combalía, Secundino Hernández, y a todos aquellos que han querido permanecer en el anonimato. Su generoso apoyo y colaboración han sido esenciales para la satisfactoria consecución de este proyecto.

Imatges / Imágenes:

Pàg. 2-3: Henri Michaux, *Grand visage bleu et tête chien marron*, 1957 (detall cat. 04)
Pàg. 2-3: Henri Michaux, *Grand visage bleu et tête chien marron*, 1957 (detalle cat. 04)

Pàg. 8: Hessie, *Untitled [Vegetations Series]* (detall cat. 30)
Pàg. 8: Hessie, *Untitled [Vegetations Series]* (detalle cat. 30)

Pàg. 21: Henri Michaux, *Mouvement*, 1950-1951 (detall cat. 02)
Pàg. 21: Henri Michaux, *Mouvement*, 1950-1951 (detalle cat. 02)

Pàg. 22: Henri Michaux, c. 1959 (© Karl Flinker)
Pàg. 22: Henri Michaux, c. 1959 (© Karl Flinker)

Pàg. 48: Retrat de Hessie, 1984 (Domingo Djuric © ADAGP, París 2025)
Pàg. 48: Retrato de Hessie, 1984 (Domingo Djuric © ADAGP, París 2025)

Pàg. 70: Henri Michaux, 1961 (© Gisèle Freund)
Pàg. 70: Henri Michaux, 1961 (© Gisèle Freund)

Pàg. 76: Hessie a l'estudi de Dado a Hérouval, 1969 (Nataša Jansic © ADAGP, París 2025)
Pàg. 76: Hessie en el estudio de Dado en Hérouval, 1969 (Nataša Jansic © ADAGP, París 2025)

Pàg. 84: Hessie, *Untitled [Microscopic Drawings Series]* (detall cat. 29)
Pàg. 84: Hessie, *Untitled [Microscopic Drawings Series]* (detalle cat. 29)

Pàg. 90-91: *Végétations [Vegetations Series]*, 1972 (detall cat. 25)
Pàg. 90-91: *Végétations [Vegetations Series]*, 1972 (detalle cat. 25)

Pàg. 92: Henri Michaux, *Sans titre*, 1957-1958 (detall cat. 05)
Pàg. 92: Henri Michaux, *Sans titre*, 1957-1958 (detalle cat. 05)

Catàleg / [Catálogo](#): Galeria Marc Domènech, Barcelona 2025

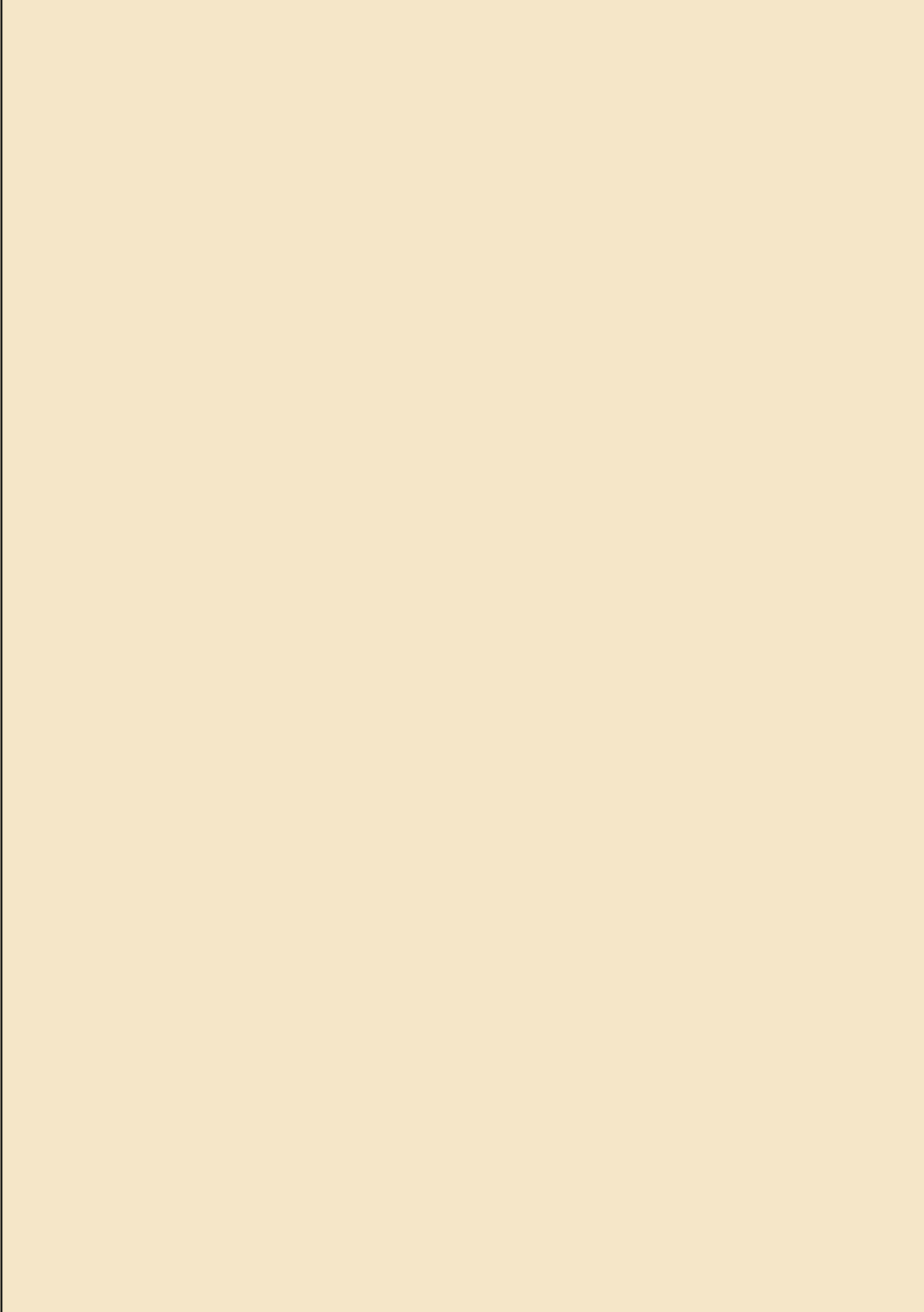
Text / [Texto](#): Fabienne Dumont

Traduccions / [Traducciones](#): Discobole S.L.

Disseny gràfic / [Diseño gráfico](#): Claudia Noble

Fotografies / [Fotografías](#): José Bonell ; © VEGAP, 2025

Impressió / [Impresión](#): Agpograf

MICHAUX / HESSIE

Éternité des gestes

27.11.2025 – 30.01.2026

GALERIA MARC DOMÈNECH

Ptge Mercader 12, bxs – 08008 Barcelona – TF: 93 595 14 82
info@galeriamarcdomenech.com – www.galeriamarcdomenech.com

